

Kuşadalı İbrahim Halvetî

ve

Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat

Haz: Prof. Dr. Himmet KONUR

KUŞADASI - 2016

Eserde yer alan bildiri ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî,
ilmî ve hukukî sorumluluğu sahiplerine aittir.

Eserin Adı: Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında
Tasavvufî Hayat

Baskı Yeri ve Tarihi: İzmir - 2016

ISBN: 978-605-9174-41-1

Editör

Prof. Dr. Himmet KONUR

Editör Yardımcısı: Arş. Gör. Betül İzmirli

Mizanpaj - Kapak

Tibyan Yayıncılık Grafik Servisi

Baskı

Tibyan Yayıncılık Basım Yayım Matbaacılık San.Tic.Ltd. Şti.

1145/1 Sok. No:55/A Yenişehir -İZMİR

Tel : 0532 424 94 61

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 16613

Basım Tarihi: Ekim 2016

YAZARLAR

- Arif DEMİR- Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Müdür Y.
- Betül İZMİRLİ- Ar. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- Güldane GÜNDÜZÖZ- Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- Himmet KONUR- Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- İbrahim İŞİTAN- Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- İdris TÜRK- Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- Kemal Ramazan HAYKIRAN- Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
- Mehmet DEMİRCİ (Emekli Öğrt. Üy.)- Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- Mehmet Necmeddin BARDAKÇI- Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- Mehmet Şamil BAŞ- Yrd. Doç. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı
- Muhammet SEVİNÇ- Ar. Gör. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk Din Musikisi
- Mustafa Salim GÜVEN- Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı
- Necdet ŞENGÜN- Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı
- Raşit ÇAVUŞOĞLU- Yrd. Doç. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı
- Süleyman GÖKBULUT- Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	X
Sunuş.....	1

GİRİŞ

KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ VE DÖNEMİ [3-21]

TASAVVUF NEDİR? KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ KİMDİR? [3-12]

Himmet Konur

Giriş	3
Tasavvuf Nedir?	4
Tarihte Tasavvuf: Gönül Fâtilhleri	7
Tarikatlar ve Halvetilik	8
Kuşadalı, Tasavvuf - Halvetilik	9
Kuşadalı'nın Halifeleri.....	12

İBRAHİM HALVETÎ HAZRETLERİNİN YETİŞTİĞİ ORTAM: XIX. YÜZYILIN BAŞLARINDA BATI ANADOLU'NUN KÜLTÜREL VE FİKRÎ DURUMU..... [13-20]

Kemal Ramazan Haykaran

İbrahim Halvetî Hazretlerinin Yetiştigi Ortam: XIX. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'nun Kültürel ve Fikrî Durumu	13
Özet	13
Kaynaklar.....	20

BİRİNCİ BÖLÜM

KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ'NİN GÖRÜŞLERİ [21-107]

KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ'NİN TASAVVUFÎ DÜNYASINA BİR BAKIŞ..... [21-36]

Süleyman Gökbulut

1. Giriş	21
2. Bir Halvetî Şeyhi Olarak Kuşadalı	22
3. Kuşadalı'nın Tasavvuf İlmine Bakışı	23
4. Kuşadalı'nın Allah ve Tevhîd Anlayışı.....	26
5. Kuşadalı'nın Âlem Anlayışı	28
6. Kuşadalı'nın İnsan Anlayışı.....	29

7. Kuşadalı'nın Aşk Anlayışı	33
8. Sonuç	35
Kaynakça	35
KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ'NİN TEKKELERE BAKIŞI ... [37-44]	
<i>Mehmet Demirci</i>	
Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin Tekkelere Bakışı	37
KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ VE MELÂMET NEŞVESİ [45-58]	
<i>Mehmet Necmeddin Bardakçı</i>	
Giriş	45
1. İlk Devir Sûfleri ve Melâmetî Anlayış	47
2. Kuşadalı ve Melâmet Neşvesi	50
KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ'YE GÖRE MÂNEVÎ ŞAHSİYET GELİŞİMİ [59-76]	
<i>İbrahim Işıtan</i>	
Giriş	59
Kuşadalı İbrahim Halvetî'ye Göre Mânevî Şahsiyet Gelişimi	62
Mânevî Olgunlaşma/Terakkî Etme Tutumu	63
2.Mânevî Olgunlaşma/Terakkî Etmenin Önemli Kuralları	65
Sonuç	73
Kaynakça	74
KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎ'DE RÂBİTA [77-92]	
<i>Betül İzmirli</i>	
Giriş	77
İbrahim Halvetî'nin Râbîta Hakkındaki Görüşleri	80
1. Râbîtanın Tanımı	81
2. Râbîtanın Önemi ve Faydaları.....	81
3. Râbîtanın Delilleri.....	83
4. Râbîtanın Yapılış Keyfiyeti.....	85
5. Râbîtada Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	87
Sonuç	90
Kaynakça	91
TASAVVUFTA VE KUŞADALI İBRAHİM HALVETÎNİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE RÜYA ANLAYIŞI..... [93-108]	
<i>İdris Türk</i>	
Özet	93
1. Tasavvufî Düşünce Sisteminde Rüya.....	94
2. Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin Düşünce Sisteminde Rüya	100
2.1. Müjde İçerikli Rüyalar	102
2.2. İkaz İçerikli Rüyalar	103
2.3. Müjde, Uyarı ve Tavsiyenin Bir Arada Olduğu Rüyalar	104

Sonuç	106
Kaynakça	107

İKİNCİ BÖLÜM

KUŞADALI'NIN TALEBELERİ VE ETKİLERİ [109-178]

KUŞADALI İBRÂHİM HALVETİ'NİN CUMHURİYET

DÖNEMİNDEKİ HALEFLERİ [109-142]

Mustafa Salim Güven

Giriş	109
1. Kuşadalı İbrâhim Halveti (Ö. 1262/1846).....	110
2. Kuşadalı'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar İbrâhimiye	113
3- Cumhuriyet Döneminde İbrâhimiye.....	119
a. Ahmed Tâhir Maraşî	120
b. Mustafa Özeren.....	126
c- Fethi Gemuhluoğlu	129
d- Ahmet Aydın Bolak	131
e- Mehmet Hamdi Hızalan	136
Sonuç	139
Kaynakça	140
Kaynak Kişiler	142

KUŞADALI İBRAHİM HALVETİ'DE METAFORİK DİL [143-148]

Güldane Gündüzöz

I. Hakikatin Farklı Tezahürleri	144
II. İrfanın Aşk ile Harmanlanması: Metaforik Dil	147
Sonuç ve Değerlendirme	147
Kaynakça	148

KUŞADALI İBRAHİM HALVETİ DÖNEMİNDE DİNİ MUSİKİ

(HALVETİ MUSİKİSİ) [149-162]

Arif Demir

Giriş	149
Tasavvuf ve Mûsikî.....	150
Tarikatlarda Mûsikî	151
Kuşadalı İbrahim Halveti Döneminde Musiki.....	154
Halveti Tarikatı ve Musiki Anlayışı.....	155
Musikişinaslar ve Kıyafet	158
İcra Topluluğunun ve Dinleyicilerin Oturma Düzenleri	158
Repertuarın Belirlenmesi	158
İcra Süresi ve Çalgılar.....	159
Sonuç	159
Kaynakça	160

**KUŞADALI İBRAHİM HALVETİ'NİN "NUTK-İ ŞERİF" İNE
YAPILMIŞ BESTELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... [163-180]**

Muhammet Sevinç

Giriş	163
A.Nutk-i Şerîf'e Yapılan Bestelerin Bestekârları	164
1.Behlül Efendi (Ö.1895).....	164
2.Hüseyin Saadettin Arel (Ö.1955).....	165
B. "Nutk-i Şerîf"e Yapılan Bestelerin Formları.....	166
1.İlâhî	166
2. Durak	168
C. "Nutk-i Şerîf"e Yapılan Bestelerin Makam-Usûl Yönlerinden Değerlendirilmesi.....	169
1.Müsteâr İlâhî.....	169
2.Rast İlâhî.....	170
3.Uşşak İlâhî	171
4. İsfahan Durak.....	172
A.Nutk-i Şerîf'e Yapılan Bestelerin Notaları.....	175
1. Müsteâr İlâhî.....	175
2. Rast İlâhî.....	176
3. Uşşak İlâhî	177
4. İsfahan Durak.....	178
Sonuç	179
Kaynakça	179

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**KUŞADASI CİVARINDA YAŞAYAN MUTASAVVIF ŞAİRLER
[181-239]**

**TASAVVUFÎ-EDEBÎ BİR MUHİT OLARAK AYDIN: AYDINLI
UŞŞAKÎ ŞAİRLER VE ŞİİRLERİ [181-200]**

Necdet Şengün

Giriş	181
Aydın'da Uşşâkîlik ve Uşşâkî Şâirler	182
Muhammed Zühdî Efendi (Ö. 1221/1806)	183
Ali Gâlibvasfî Efendi (Ö. 1266/1850)	186
Süleyman Rüşdî Efendi (Ö. 1272/1855).....	187
Şeyh Muhammed Tevfik Efendi (Ö. 1280/1864).....	190
Ömer Hulûsî Efendi (Ö. 1285/1868)	191
Bozdoğanlı Mustafa Fethî Efendi (Baba)(Ö. 1338/1920)	192
Hüseyin Hakkı Kasabavî (Ö. 1297/1880)	194
Mehmed Emîntevfikî Efendi (Ö. 1331/1912).....	195
Tâlib-i İrşâdî (Ö. 1297/1880).....	196
Sonuç ve Değerlendirme	197
Kaynakça	198

AYDINLI MUTASAVVIF ŞAİR ÖMER HULÛSÎ EFENDİ VE HALVETİ-UŞŞÂKÎ YOLUNA ETKİLERİ..... [201-220]

Mehmet Şamil Baş

Giriş	201
A. Ömer Hulûsî Efendi'nin Hayatı	202
B. Ömer Hulûsî Efendi'nin Halveti-Uşşâkî Yoluna Etkileri	204
Osmanzâde Hüseyin Vassâf Silsilesi	210
Hacı Necdet Ardıç Silsilesi	211
Hacı Eşref Sırrı Akhan Silsilesi	211
Sıddık Naci Eren Silsilesi	212
Eyyüb Fatih Nurullah Şağban Silsilesi	213
İbrahim Mahfî Güz Silsilesi	213
Pîr Ganiyy-î Muhtefî Silsilesi	213
El-Hac Mehmed Tefvik Efendi Silsilesi	214
Hacı Sadık Yıldırım Efendi Silsilesi	214
Sonuç	216
Kaynakça	217

İRŞÂDİYYE'NİN KURUCUSU AHMED TÂLİB-İ İRŞÂDÎ VE DÎVÂNİ [221-242]

Raşit Çavuşoğlu

Giriş	221
1. Ahmed Tâlib-i İrşâdî'nin Hayatı	222
2. Tarîkatı ve Tasavvufî Kişiliği	226
3. Uşşâkiyye'den Doğan Yeni Bir Kol: İrşâdiyye ve Tâlib-i İrşâdî'nin Bektaşîliği Meselesi	231
4. Dîvânı	237
Uşşâkî Nüshası	237
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Nüshası	238
Sonuç	240
Kaynakça	240

İKİNCİ BÖLÜM

KUŞADALI'NIN TALEBELERİ VE ETKİLERİ

KUŞADALI İBRÂHİM HALVETÎ'NİN CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ HALEFLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Salim GÜVEN*

GİRİŞ

Tasavvuf, mü'minlerin İslâm dinini manevî derinliğiyle yaşamalarını gaye edinen bir ilimdir. Bu hedefe ulaşmak için ortaya konulan usullerin kurumsallaşmış haline de tarikat denilmektedir. İslâm dünyasında geniş bir coğrafyada faaliyet göstermiş olan pek çok tarıktan birisi de Halvetiyye'dir. Halvetiyye tarikatı Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1398) nispet edilir. Ömer Halvetî'nin silsilesi, amcası Ahî Muhammed Halvetî (ö. 780/1379) vasıtasıyla devrinin Sühreverdiyye şeyhlerinden icâzet almış olan¹ İbrâhim Zâhid Gilânî'ye (ö. 700/1300) ulaşır. Halvetiyye'de pîr-i sâni konumundaki Yahyâ Şirvânî (ö. 868/1464) ile birlikte prensipler daha da netleşmiş, tarikat güçlenip yayılmaya başlamıştır. Halvetîlik onun gayretiyle XV. yüzyılda önce Hazar denizinin güneybatı bölgesinde bugün bir parçası İran, bir parçası da Azerbaycan sınırlarında kalan topraklarda etkinlik kazanmış, arkasından Anadolu ve İstanbul'a ulaşmıştır. Daha sonra Balkanlar başta olmak üzere Mısır ve bilâd-ı Şam gibi Osmanlı devletinin hemen her bölgesine yayılmıştır. Zaman içinde faaliyetlerini arttırarak Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'da bile müntesipleri oluşan Halvetiyye, yedi asırdır varlığını sürdürerek günümüze kadar gelmiştir.

* Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri-Tasavvuf,
mail: msalimguven@hotmail.com

¹ Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994, s. 145.

Halvetiyye, nefis terbiyesini esas alan ve seyr u sülûk usulünü “etvâr-ı seb’a” üzere geliştirmiş olan bir esmâ tarîkıdır.² Halvetiyye’de müritlerin günlük okuması gereken zikirler vardır. Ferdî zikir olarak tarîkatta en yaygın vird, Yahyâ Şirvânî’nin *Vird-i Settâr*’ıdır. Darb-ı esmâ denilen ve devrânla icrâ edilen toplu zikir ise genellikle haftada bir ve cehrî yapılır. Halvetiyye’de şiir ve mûskîye önem verilir; şeyhleri genellikle bediî sanatlarla âşinâ olan kimselerdir. Devrân-esnasında manevî duyguları arttırmak için dînî mûsikîden faydalanılır, bendir ve kudüm gibi vurmali sazlar kullanılır; serzâkirler de etkileyici bir sadâ ile ilâhi ve kasîde söylerler.³

1. KUŞADALI İBRÂHİM HALVETİ (ö. 1262/1846)

Halvetiyye’nin Anadolu ve Balkanlar’daki başarısına katkı sağlayanlardan birisi, tasavvuf tarihinin XIX. yüzyıldaki önemli şeyhlerinden sayılan Kuşadalı İbrâhim Halvetî’dir (ö. 1262/1846). Aydın’ın Kuşadası nahiyesi Çınarlı köyünde 1188 (1774) yılında doğan İbrâhim Halvetî, tahsilinin önemli bir kısmını Aydın ve Denizli gibi Anadolu şehirlerinde yapmıştır. Talebelik hayatının belli aşamasından sonra ilmîni arttırmak için İstanbul’a gitmiş ve Feyziyye Medresesi’nde Hoca Emin Efendi’nin nezaretinde devrin zahirî ilimlerini tekmil etmiştir. Kuşadalı, Halvetiyye tarikatını ise Şâbâniye şubesinin Çerkeşkiye kolunun müessesisi Çerkeşî Mustafa Efendi’nin (ö. 1229/1813) halifesi olan Beypazarlı Ali Efendi’den (ö. 1234/1818) almıştır. Tahsil ettiği ilimler üzerinde tefekkürüne rağmen çözemediği bazı müşküller için Beypazarlı ile görüşen Kuşadalı, önce onun ilmîne hayran kalmış; sonra da intisap etmiştir. 1232 (1817) yılında tarikat icâzeti alarak şeyhinin Mısır’a gönderdiği halifesi olan Kuşadalı, 1235 (1820) yılında tekrar İstanbul’a dönmüş ve Aksaray Sineklibakkal’da kendisi için inşa edilen tekkede on üç yıl şeyhlik yapmıştır. 1248 (1832) yılında sohbet ettiği sırada mahallede başlayan yangın tekkesine de sığıncaya “Haydi çikalım, elhamdülillâh merasimden kurtulduk” demiş ve tekkesinin yeniden imarına müsaade etmemiştir. Bundan sonra Kuşadalı İstanbul’daki ilim ve irfan sohbet-

² Etvâr-ı seb’a, nefsin Kur’ân-ı Kerîm’de geçen yedi sıfatı göz önüne alınarak yapılan ve yedi mertebeden oluşan seyr u sülûk usulüne denir. Kur’ân-ı Kerîm’de nefse sahip olduğu özellikler açısından emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râziye, marziyye ve sâfiye (kâmîle) isimleri verilmiştir. Bu yedi sıfatından her birine mukabil mürşidin müridine nefis tezkiyesi için sırayla telkin edeceği yedi isim (esmâ-i seb’â) vardır. Bu isimler şunlardır: Lâilâheillâh, Allâh, Hû, Hak, Hay, Kayyûm ve Kakhâr.

³ Halvetiyye’nin doğuşu, gelişmesi ve esasları hakkında daha geniş bilgi için bk. Vîcdânî, Sâdık, “Halvetiyye”, *Tomâr-ı Turuk-ı Alîyye*, Hızr., İrfan Gündüz, İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995, s. 174 vd.; Uludağ, Süleyman, “Halvetiyye”, *DİA*, İstanbul: İSAM Yay., 1997, XV/392-395; Ceyhan, Semih, “Halvetiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarh ve Kültür*, Editör, Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM yay., 2015, s.696-705.

lerini on bir yıl kendi evinde sürdürmüştür. 1259 (1843) yılında hacca gitmiş ve dönüşünde üç yıl kadar Şam'da kalmıştır. Buradayken, kendisinden sonra tarikatın başına geçecek olan Mehmed Tevfik Bosnevî (ö. 1283/1866) öncülüğünde İstanbul ve Balkanlar'dan hacca gitmek için Şam'a gelen 100'den fazla müridiyle tekrar hac yolculuğuna çıkmıştır. Kuşadalı İbrâhim Halvetî, 1262 (1846) yılında Rabiğ denen mevkiye gelindiğinde, rivayetlerden edindiğimiz kanaate göre⁴ ikinci hac vazifesini ifâ ettikten sonra dönüşte hastalanmış ve bir süre sonra burada vefat etmiştir. Hastalığının kolera olduğu tahmin edilmektedir.⁵

Tekkesinin yanmasını kendi açısından manevî bir işaret sayan Kuşadalı, artık tekkelerde eski feyzin kalmadığını, seyr u sülûk faaliyetlerinin daha has dairede özel sohbetlerle devam ettirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla da öncelikle kendi evini, yer yer müritlerinin hânelerini, mescidleri ve uygun bulunan hemen her ortamı kullanmıştır. Kuşadalı irşâd için tekke döneminin bittiğini, "evâile rücû"nun şart olduğunu söylemiştir. Bu görüşüyle o, Hz. Peygamber, sahabe ve selef-i sâlihîn dönemindeki irşat faaliyetlerinin ve şartlarının her zaman göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Yoksa Vahhâbîler gibi bağınazca bir tavır için asr-ı saâdet vurgusu yapmamış, bugünü o devre taşımaya kalkmamıştır. Günün şartlarına uygun bir şekilde asr-ı saâdetten yararlanmayı amaçlamış, o günün güzel örneklerinden ilham alarak yaşanan devrin kayıtlarından kurtulmayı, geniş ve zengin bir bakış açısı kazanmayı kastetmiştir.

Kuşadalı'nın tekke ile ilgili kararında o dönemdeki siyâsî hadiselerin etkisi de gözden uzak tutulmamalıdır. O'nun bu kararı aldığı yıllarda II. Mahmûd (ö. 1255/1839) padişah idi. Bu dönemde Yeniçeri Ocağı kapatılmış (1241/1826), toplum içinde önde bulunan kimselere yönelik kılık kıyafet nizamnâmesi geti-

⁴ Kuşadalı bir rivayete göre ikinci hac vazifesini ifâ ettikten sonra dönüşte, bir başka rivayete göre de Medine ziyaretinden sonra beraberindekilerle Mekke'ye yöneldiğinde henüz hac yapmadan vefat etmiştir. Rabiğ, *Kızıldeniz* kenarında yer alan bir mikât mahallidir ve ayrıca *Surre-i Hümmâyûn* Alayı *güzergahı* üzerindedir. Gemi teknolojisinin gelişmeye başlamasıyla 18. yüzyıldan itibaren deniz yolu kullanımı artmış, Cuhfe yerine Rabiğ önem kazanmıştır. Rabiğ Türkiye, Suriye, Kuzey Afrika ve Mısırlıların ihrama girdiği yerdir. Eğer Kuşadalı Medine ziyaretinden sonra Mekke'ye yöneldiğinde vefat etmiş olsaydı, mikât olarak Medinelilerin kullandığı Zülhuleyfe'yi kullanırdı. Rivayetlerde Medine ziyaretinin de bahsedildiğine göre, önce Şam'dan Medine'ye geldiği, Ravza-i Resûl'ü ziyaretten sonra Mekke'de hacı ifâ edip deniz yoluyla Rabiğ üzerinden dönüşe geçtiği anlaşılmaktadır. Eğer doğrudan Rabiğ'e gelseydi Medine ziyareti hac sonrasına kalırdı.

⁵ Kuşadalı'nın hayatı için bk. Öztürk, Y. Nuri, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalıİbrâhim Halvetî*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1982, s. 19-35; Azamat, Nihat, "Kuşadalıİbrâhim Efendi" *DİA*, İstanbul: İSAM Yay., 2002, XXVI/468-469.

rilmiş, asker ve memurların fes giymesi mecbur olmuştu.⁶ Yeniçeri Ocağıyla irtibatlı oldukları için Bektâşîlerin tekkeleri ellerinden alınmış, bunların pek çoğu Nakşî-Hâlidî şeyhlerine verilmişti.⁷ Bir müddet sonra Hâlidî faaliyetlerinin etkinliğinden rahatsız olan Padişah II. Mahmûd, bu sefer de bazı Hâlidîye mensuplarını sürgüne gönderdi.⁸ Bu olaylar, o dönemde tekkelerde özgürce faaliyet yürütmenin pek mümkün olmadığını, padişaha bağlı hareket etme zaruretinin bulunduğunu, tekkeyi yaşatmak için icabında tarikat anlayışından taviz vermek gerektiğini göstermektedir. Kuşadalı'nın böyle bir tercihle karşı karşıya kalmamak ve daha geniş bir alanda rahat hizmet edebilmek için tekkeye önem vermediği anlaşılmaktadır. Zira, bugün sana yarın bana kuralı uyarınca, Bektâşîye ve Hâlidîye mensuplarının yaşadığı sıkıntılar, bir gün onun da başına gelebilirdi. Ayrıca o devirde ulaşım, haberleşme ve iletişim zordu. Kuşadalı'nın, tekkenin eksikliğinden doğabilecek olan boşluğu, Halvetiye geleneğinde pek rastlanılmayacak şekilde rabîta vurgusuyla telâfi ettiği görülmektedir.⁹ Tâç, hırka ve merasime önem vermemek de, yine o dönemde uygulanmak istenen kılık kıyafet nizamnâmesine, şekle bağlı tören ve merasim anlayışına karşı bir tavır olabilir.

Yaşadığı devrin şartlarını iyi anlayan Kuşadalı İbrâhim Halvetî, ulaştığı bakış açısıyla tasavvufî hayat ve tarikat usulünde bir takım yenilikler gerçekleştirmiştir. Bu sebeple "tarîkatta müçtehid" sayılmış ve kendisine Halvetiye tarikatının "İbrâhimiyye" veya diğer bir isimle "Kuşadaviyye" şubesi nispet edilmiştir.¹⁰ Hakkında yapılan araştırmalarda, Kuşadalı'nın tarikatında "rabîtaya sarılmak, nefse muhalefet edip azîmeti esas almak ve muhkemât ile amal etmek" şeklinde özetlenen üç temel esas olduğu görülmektedir.¹¹

Melâmî bir neşvesi de olduğu anlaşılan Kuşadalı'ya göre tasavvuf, tekkenin dört duvarı arasına sıkıştırılamayacak kadar manevî bir derinliğe ve genişliğe sahiptir. Bu sebeple o, yaşadığı dönemde tarikat uygulamaları açısından yeni ve farklı sayılabilecek ama tenkit de alabilecek şu önerilerde bulunmuştur:

a) Seyr u sülûk tekke dışında sohbetlerle de sürdürülebilmelidir,

⁶ Ünlü, Nuri, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, İstanbul: İFAV Yay., 1984, s. 311.

⁷ Yılmaz, age., s. 157.

⁸ Abu Manneh, Butrus, "Halidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, Hazırlayan, Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2014, s.357.

⁹ Aynı dönemde Mevlânâ Hâlid Bağdâdî ve halifelerinin de rabîtaya önem vermesi dikkat çekicidir.

¹⁰ Öztürk, Kuşadalı, s. 31-32, 88-90; Azamat, "Kuşadalı İbrâhim Efendi", *DİA*, XXVI/468-469.

¹¹ Öztürk, Kuşadalı, s. 67, 83; a.m.f.; *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevî*, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981, s.9.

- b) Tekke, tâç, hırka ve hilâfet gibi merasim gerektiren uygulamalardan kurtulunmalıdır,
- c) Esmâ zikri zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır,
- d) Mübtedî müritlerde zikir olarak uyanış gerçekleşinceye kadar istiğfâr ve salavât ile yetinilmelidir,
- e) İlim öğrenmek seyr u sülûkun yarısı sayılmalıdır,
- f) Kur'ân okuma ve tefekkür, günlük virdin bir parçası haline getirilmelidir,
- g) Zikir telkini için icâzet verilse de hilâfet verme konusunda sıkı olunmalıdır, müritler daha sonra hilâfet hâli kimde zuhur ederse ona bağlanmalıdır.¹²

2. KUŞADALI'DAN CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR İBRÂHİMİYE

Kuşadalı'dan sonra tarîkatı dinamizmini korumuş, etkinliğini sürdürmüş, tekke ve tarîkat faaliyetlerinin yasaklandığı Cumhuriyet Türkiye'sinde de varlığını devam ettirmiştir. Tarîkatın istikbale taşınmasında Kuşadalı'nın içtihatlarının büyük tesiri olduğu kesindir. Ancak bu konuda ondan sonra gelen halef silsilesinin de katkıları göz ardı edilmemelidir. Kuşadalı'dan sonra Cumhuriyet dönemine kadar sırayla Muhammed Tevfik Bosnavî (ö. 1283/1866), Niğdeli Bekir Efendi (ö. 1294/1877 veya 1296/1879) ve Fatih türbedarı Ahmed Âmiş Efendi (ö. 1338/1920) şeyhlik vazifesini deruhte etmişlerdir. Osmanlıdan Cumhuriyete intikal döneminde ise tarîkatın başında Kayserili Mehmed Tevfik Efendi (ö.1345/1927) bulunuyordu. Kuşadalı'nın koyduğu prensiplere bakılırsa, bu şeyhlerin hemen hiç birisi yazılı evrak ile serhalife tayin ve ilan edilmişlerdir.¹³ Baş halifeler, seleflerinin hayatlarındaki yaklaşımları ve tespit edilen

¹² Azamat , "Kuşadalı İbrâhim Efendi", *DİA*, XXVI/468; Rihtım, Mehmet – Tatçı, Mutafa, *Halvetiyye Sufiliği*, Bakü: Qafqaz Üniversitesi Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2014, s.153-154.

¹³ Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Hız. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, IV/131. Hatta bu tarîkattan icâzetli olan kimselerin resmîyette tekke şeyhliğini sürdürmelerini mümkün olmadığından bazen başka tarîkat ve sûflerden sürî hilâfet aldıkları bile olmuştur. Bu duruma, Nalçacı dergâhı şeyhi Mustafa Enverî Efendi'nin (ö. 1289/1872) oğlu Şeyh Tayyâr Efendi'nin (ö. 1328/1910), Nasûhî dergâhı şeyhi Muhyiddîn Efendi'den müstahlef olduğuna dâir vesika alması örnek olarak gösterilebilir. Bu tarîkatta tekkesi olmayan veya olup da yıkılan şeyhler ise kendilerinin ve müntesiplerinin hânelerini kullanmışlardır. Bk. Vassâf, *age.*, IV/133.

bazı manevî işaretler göz önünde tutularak, zikir telkin icazeti bulunanların arasındaki tercih veya ittifakla göreve getirilmişlerdir.

Kuşadalı'nın vefatıyla, kısa süreliğine makamını, hacca giderken İstanbul'da yerine vekil bıraktığı Yağkapânî Hüseyin Efendi (ö. 1264/1868) temsil etmiştir. Ancak iki sene sora o da vefat edince tarikatın başına Muhammed Tevfik Bosnevî geçmiştir. Şeyhinin koyduğu prensiplere son derece bağlı olan Bosnevî, Kuşadalı'ya ittibâen kitap yazmamış, onun gibi sadece müritlerinden bazılarına mektup göndermiştir. Usul açısından bir yenilik getirmemiş olsa da tarikatın yayılmasını sağlamıştır. Helal rızka ve alın teriyle kazanmaya önem verdiği anlaşılan Bosnevî, geçimini Fatih'te Zeyrek Hamamı'nı işleterek temin ediyordu. Kendisine tarikatındaki önemine binaen "Büyük Azîz" ismi verildiği gibi, maişet mesleğinden dolayı da "Hammâmî" denmiştir.¹⁴ Ahmed Âmiş, Ya'kûb Hân Kaşgarî (ö. 1325/1907) ve Şeyh Mustafa Enverî (ö. 1289/1872) efendilere icazet veren Bosnevî'den sonra Kuşadalı'nın tarikatını ümmî bir zât olan Niğdeli Bekir Efendi temsil etmiştir. İstanbul Edirnekapı Savaklar'daki Kuyubaşı Tekkesi'nde bulunan mezar kitabesinde, Bosnevî'nin hulefâsından diye belirtilmesinden¹⁵ ve Âmiş Efendi'nin rivayetlerinden başka hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Hilâfeti Bosnevî'den alan Bekir Efendi'nin, ilk olarak bizzat Kuşadalı'ya intisap etmiş olması da muhtemeldir. Bekir Efendi hakkında kesin olan husus, onun resmen Fatih Sultan Mehmed'in türbedarlığını yaptığı ve bu vazifesini yine resmî olarak Ahmed Âmiş Efendi'ye devredip öyle vefat ettiği¹⁶.

Tirnovalı olan Ahmed Âmiş Efendi önce medrese tahsili görmüş, sonra yirmi yaşında iken Kuşadalı'nın Balkanlara irşâd için gönderdiği halîfesi Kadızâde Ömer Efendi'ye (ö. 1270/1858) intisap ederek onun gözetiminde seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Sıbyân mektebi muallimliği de yapan Ahmed Âmiş Efendi, şeyhinin izni ile birkaç defa İstanbul'a gelmiş,¹⁷ bir gelişinde de Muhammed Tevfik Bosnevî ile tanışma ve bir müddet birlikte olma imkânı elde etmiştir. Bu gencin istikbal vadettiğini gören Bosnevî, Ahmed Âmiş Efendi'ye zikir telkini ve rabıta yaptırma izni içeren bir icazet vermiştir. Âmiş Efendi de

¹⁴ Dr. Hamdi Hızalan'ın görüşmemizde belirttiğine göre, Kuşadalı, Bosnevî'ye, "Ben ilim kisvesiyle mestür idim, sen de manevî mertebeni hamamcılıkla setret" dediği için o bu mesleği seçmiştir.

¹⁵ Alıcı, Lütfî, *Ahmed Tâhir Maraşî*, Kahramanmaraş: Noya Medya, 2015, s. 49, 91.

¹⁶ Vicdânî, "Melâmiyye", 79; Alıcı, *age.*, 53.

¹⁷ Bu gelişlerinden birisinin doğrudan İstanbul'a olduğu anlaşılmaktadır. Bir de deniz yoluyla hacca gidip gelirken İstanbul'a uğrama ihtimali bulunmaktadır. bk. Çiloğlu, *age.*, s. 130.

Bosnevî'den o kadar çok etkilenmiş ki, memleketine döndüğünde bir hamam kiralarak onun gibi bir müddet hamam işletmiştir.¹⁸

1294 (1877) yılında Osmanlı-Rus savaşı sonunda Tuna vilayeti elden çıkınca Ahmed Âmiş Efendi ailesiyle birlikte temelli İstanbul'a hicret etmiş ve kısa bir süre sonra da tarikatın başına geçmiştir. Kendisinin dostlarına naklettiğine göre tarikatın başına geçmesi ise şöyle gerçekleşmiştir:

Bekir Efendi, Âmiş Efendi'ye "Artık ben gideceğim. Benim yerime birinci türbedar ol ve Evkaf'a git, muameleni yaptır" buyurmuş. Âmiş Efendi de müşhidinin emrine uyarak Evkaf Dairesi'ne gitmiş, fakat o gün muamele bitmemiş, akşam olup geri gelince, vaziyeti Bekir Efendi'ye anlatmış. Bekir Efendi, "Yarın git, muhakkak yaptır" demiş. O gün de gitmiş, fakat yine muamele bitmemiş. Bekir Efendi daha ertesi gün, "Git ve mutlaka üç saate kadar muameleyi ikmâl ettir gel" demiş. Yine muamele üç saatte bitmemiş ve üç saat daha gerekmiş. Nihayet muamele bitip Âmiş Efendi resmen birinci türbedar olarak türbeye dönmüş. Tekmil vermek için odada oturan Bekir Efendi'nin huzuruna vardığında, "Ahmed nerede idin? Üç saattir seni bekliyorum!" diyerek vefatlarının bu suretle üç saat sonraya bırakılmış olduğunu ihsas etmişlerdir. Arkasından, "Ahmed, artık ben gidiyorum. Senin yanında ölürsem belki dayanamazsın. Birkaç dakika dışarı çık da, şöyle bir dolaş, gel!" deyince, Âmiş Efendi, dışarı çıkmış birkaç dakika sonra içeri geldiğinde gerçekten Bekir Efendi'nin oturduğu yerde vefat ettiğini ve hâlâ oturur vaziyette olduğunu görmüş. Âmiş Efendi bu hadiseyi dostlarına ağlayarak anlatır ve sözünü, "O ölmedi, ben öldüm; o kaldı" diyerek tamamlamış.¹⁹

Bu hadiseyi ihvân, tarikatın başına Âmiş Efendi'nin geçmesi gerektiğine dair bir işaret saymış ve Hazret bundan sonra Fatih Türbedârı unvanıyla anılıp tanınmaya başlamıştır.

Ahmed Âmiş Efendi Halvetiyye'den başka tarikatlarla da irtibatlıdır. Kendisi Tırnova'da iken hiçbir talepte bulunmadığı halde Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî (ö. 1311/1893) İstanbul'dan ona Nakşbendiyye'den Hâlidîyye icazeti göndermiştir.²⁰ Muhtemelen Âmiş Efendi İstanbul ziyaretlerinden birisin-

¹⁸ Öztürk, *Bosnevî*, s. 18; Azamat, "Ahmed Âmiş Efendi", *DİA.*, İstanbul: TDV. İSAM, 1989, II/43; Alıcı, *age.*, 52.

¹⁹ Çiloğlu, Hüseyin Salâhi, *Fatih Sertürbedârı Tırnovalı Kutbu'l-ârifin Gavsu'l-vâsilin Müşhid-i Kâmil Ahmed Âmiş Efendi*, İstanbul: Seçil Ofset, 2016, s. 116-117; Güneren, *age.*, s. 64.

²⁰ Öztürk, *Bosnevî*, s. 19; Azamat, "Ahmed Âmiş Efendi", *DİA.*, II/44.

de Gümüşhânevî ile görüşmüş, o da kemâline şahit olunca arkasından icâzet göndermiş olsa gerektir.

Ayrıca Âmiş Efendi görüşme ve istifade etme niyetiyle Melâmîliğin üçüncü devre pîri sayılan Muhammed Nûru'l-Arabî'yi (ö. 1305/1888) Üsküp'te 1886 yılında bizzat ziyaret etmiştir. Ahmed Tâhir Maraşî'nin belirttiğine göre bu sırada Nûru'l-Arabî kendisine icâzet vermiştir.²¹ Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'yi büyük bir zât olarak tanıtan Ahmed Âmiş Efendi, "Bütün hocalardan elif okudum, Nûru'l-Arab'dan bütün okudum"²² diyerek onunla olan münasebetinin derinliğini belirtmiştir. Ancak bu samimi ifadelere rağmen, Âmiş Efendi'nin Nûru'l-Arabî'den aldığı icâzeti, tarîkatı neşr icâzeti olmaktan çok meslek, meşreb ve teberrük icâzeti olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Zira Sâdık Vîcdânî'nin konuyla ilgili nakillerinden, Âmiş Efendi'nin, "Melâmet adında bir tarikat yoktur"; ancak "Melâmet tarîkatta büyük bir makâmdir" fikrine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Nakillerin devamına bakıldığında kendisinin bir Melâmî şeyhi olarak tanınmayı istemediği görülmektedir. Çünkü bu konu açıldığında, "Biz o adı yasakladık, bir daha söylemeyin" diyerek konunun kapatılmasını talep etmiştir.²³ Âmiş Efendi'nin böyle bir tutum sergilemesinde, Melâmîliği yanlış noktalara taşıyan zümrelerin davranışları etkili olsa gerektir. Ancak tüm hassasiyetine rağmen, onu, uygulamalarından dolayı Nûru'l-Arabî'den sonra devrinin en büyük Melâmîsi kabul edenler bulunmaktadır.²⁴ Nitekim müritlerinden Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'ye (ö. 1343/1925) tarîkatı sorulduğunda, "Halvetî tarîkatı melâmî meslek ve meşrebindeyim" cevabını vermiştir.²⁵ Her ne kadar konunun boyutuyla ilgili tartışmalar varsa da, Âmiş Efendi'nin Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî ile olan münasebeti hakkında söylenebilecek kesin husus, ikisinin görüştüğü, Âmiş Efendi'nin Nûru'l-Arabî'den etkilendiği ve onu en azından sohbet şeyhi olarak benimsediğidir.²⁶

Ahmed Âmiş Efendi, Kuşadalı'nın açtığı yolda bayrağı daha ileri taşımış bir mürittir. Nitekim bizzat kendisi, "Mücâhedâtın bir kısmını kuşalı kaldırdı, mütebâkîsini de ben refettim"²⁷ sözüyle bu duruma işaret etmektedir. Çünkü o, müritlerini bedenî mücadelelerle yormaz, halvet ve riyâzat ile meşgul etmezdi. Şeklî merasimlerin zaruretine inanarak kendisinden tarîkat isteyenlere tevbe ve

²¹ Güneren, *age.*, s. 68

²² Çiloğlu, *age.*, s. 123.

²³ Vîcdânî, "Melâmiyye", s. 78-79; Alıcı, *age.*, 52.

²⁴ Azamat, "Ahmed Âmiş Efendi", *DİA.*, II/44.

²⁵ Vîcdânî, "Melâmiyye", s. 79.

²⁶ O benim sohbet şeyhimdir" sözü için bk. Güneren, M. Fatih, *Halvetiyye-i Şabanîyye Azizânî'nin Hikmetli sözleri ve Hatıralarım*, İstanbul: Seçil Ofset yay., 2016, s. 141-142.

²⁷ Vîcdânî, "Halvetiyye", s. 224.

istiğfâr etmelerini, salavât getirmelerini, bol bol Kur'ân-ı Kerîm okumalarını öğütler, "Her şeyi Kur'ân'da bulursunuz" derdi.²⁸

Âmiş Efendi sohbet ve muhabbet usûlünü tercih eden, müridânının eğitimi de kendi teveccühünü yeterli gören, onları nazar, aşk ve telkin yoluyla terbiye eden bir Hak dostudur.²⁹ Önde gelen müritlerinden Kayserili Mehmed Efendi bir gün huzurda iken içinden kendisi için "Fakirde de keşif ü kerâmet olsa" diye geçirir. Bu sırâ vâkif olan Âmiş Efendi hemen, "Ulan! Keşif meşif ne yapacaksın? Sen bana bak, ben sana bakayım. Bu sana yetmez mi?"³⁰ buyurarak, bir taraftan tarîkatının usûlünde teveccüh ve nazarın önemini vurgular; diğer taraftan da keşif ve kerâmete çok önem vermemek gerektiğini belirtmiş olur.

Sâdık Vîcdânî, Ahmed Âmiş Efendi'yi Kuşadalı'dan sonra getirdiği yenilikler sebebiyle tarîkatta müçtehid saymış ve kendisine yeni bir kol kurucusu nazarıyla bakılabileceğini belirtmiştir.³¹ Müstakıl bir kol kurucusu olmasa da, Ahmed Âmiş Efendi'nin, tarîkat anlayışını görüntü ve yüzeysellikten kurtarıp derûnîlik kazandırdığı, Kuşadalı'nın gerçekleştirdiği uygulamaları daha da geliştirdiği kesindir. O'nun bu çalışmaları tekke ve tarîkat faaliyetlerinin yasaklanacağı dönem için bir ön hazırlık olmuş ve meyvesini daha sonra vermiştir. Bu sebeple Ahmed Âmiş Efendi'nin, İbrâhimiyye (Kuşadaviyye)'yi gelecekte Cumhuriyetin ilanından sonra karşılaşılabilecek şartlara hazırlamış bir mürşit olduğu söylenebilir. Nitekim halîfelerinden Abdülazîz Mecdî Tolun'un belirttiğine göre, henüz daha Osmanlı devleti yıkılmadan önce Hazret böyle bir öngörüye sahipti. Kendisi, ailesi ve yakınları başta olmak üzere, o dönemdeki Müslümanların İslâmî hassasiyetten uzak bazı davranışlarından hareketle bir öngörü olarak, ileride dini hayatın sosyal alanda engellenebileceğini düşünüyordu. Kıymeti bilinmeyen nimetin elden alınabileceği endişesini taşıyordu. Bir gün kendisini ziyaret için gelen Mecdî Efendi'ye aile içinde yaşanan bir olaydan dolayı "Söylememeliydim; fakat herhalde söylediğim gibi olacak, çarşaf kalkacaktır"³² demiştir. Daha sonraki gelişmeler korkulanın başa geldiğini göstermiştir.

Ahmed Âmiş Efendi 20 Şaban 1338/9 Mayıs 1920 tarihinde vefat etmiş ve türbedarı olduğu Fatih Camii haziresine defnedilmiştir.³³ Arkasında kendisiyle

²⁸ Vîcdânî, "Melâmiyye", s. 79; Öztürk, *Bosnevî*, s. 20.

²⁹ Öztürk, *Bosnevî*, s. 20.

³⁰ Erdem, Ahmet, *Fatih Sertürbedârî Ahmed Âmiş Efendi'nin Kelâm-ı Âlilerinden Zaptedilen Bazıları*, Ankara: ts., s. 5-6, 49; Çiloğlu, *age.*, s. 125; Alıcı *age.*, s. 58.

³¹ Vîcdânî, "Halvetiyye", s. 224.

³² Çiloğlu, *age.*, s.35.

³³ Azamat, *DİA.*, II/44.

sohbet eden pek çok mürîdânının yanı sıra sülehâdan Kayserili Mehmet Tevfik Efendi, ulemadan Abdülazîz Mecdî Tolun (ö. 1941), üdebâdan Evrenoszâde Süleyman Sâmî (ö.1953) ve ümerâdan Trablus Naib-i Sultânı Şemseddin Paşa (ö. ?) olmak üzere dört halife bıraktığı bilinmektedir.³⁴ Ahmet Amiş Efendi'den sonra Halvetiyye tarikatının Şâbâniyye kolunun İbrâhimîyye (Kuşadaviyye) şubesinin mürşitliğine Kayserili Mehmet Tevfik Efendi getirildi. Ümmî olan Kayserili Mehmet Tevfik Efendi Sultan II. Abdülhamîd tahtta iken sarayda aşçılık yapıyor ve bizzat padişahın sofraya hizmetlerini görüyordu. Gördüğü bir rüya üzerine Ahmet Âmiş Efendi'ye intisap etti. İntisaptan sonra Âmiş Efendi kendisine, "Seni öyle bir yetiştireceğim ki, kıyamette seni görenler şaşırarak bu adamı kim yetiştirdi diyecekler" demiştir.³⁵

Âmiş Efendi'den sonra Abdülazîz Mecdî Efendi'nin irşat makamına geçeceği tahmin edilirken Mecdî Efendi rüyasında Âmiş Efendi'nin kendisine "Mecdî! Benim vekilim, nedîmim, mahbûbüm Mehmet Tevfik'tir" dediğini görüyor. Mecdî Efendi'nin rüyasını Ahmed Tâhir Maraşî'ye anlatılması üzerine, mürîdânın büyük bir çoğunluğu Kayserili Şeyh Mehmed Tevfik Efendi'ye biat ediyorlar. Dâru'l-funûn'un baş müderrisi Babanzâde Ahmet Nâim Bey (ö. 1934), Âmiş Efendi'nin torunuyla evliydi. Kayserili Şeyh ümmî olduğu için bir müddet ona teslim olamamıştı. Ancak daha sonra gördüğü bir rüya üzerine gidip biat etti.³⁶

Kayserili Mehmet Tevfik Efendi irşat makamındayken Osmanlı Devleti yıkılmış, yerine 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan iki sene sonra 30.11.1341 (1925) tarihinde 677 sayılı "Tekâyâ ve Zevâyâ ile Türbelerin Seddine Dair Kanun" çıkarılmış, tekke ve tarikatlarda kullanılan unvanlar ile tarikat âyini ve icrâsı yasaklanmıştır. Bu kanun toplumdaki dirence rağmen bir müddet sonra şiddetle uygulanmaya başlamıştır. Tam bu dönemde hastalanan Kayserili Şeyh Mehmet Efendi, 26 Zilhicce 1345 (26 Haziran 1927) tarihinde vefat etmiştir.

677 sayılı kanun ile birlikte erbâb-ı tarikat ciddi sıkıntılar çekmeye başlamıştır. İbrâhimîyye (Kuşadaviyye) mensupları, farkında olmasalar da, Kuşadalı ve Âmiş Efendi'nin tarikatla yaptıkları içtihatlarla bu zorlu şartlara hazırlıklıydılar. Zaten baştan beri tekkeye bağlı kalıp hareket alanlarını sınırlandırmamışlardı. Diğer Halvetiyye mensupları gibi toplu âyin de icrâ etmiyorlardı. Tekkelerinin tabanı arz, tavanı semâ idi. Onlara göre tarikat âdâbının icrâ mahalli kalp,

³⁴ Öztürk, *Bosnevî*, s. 27-28.

³⁵ Alıcı, *age.*, s. 65.

³⁶ Alıcı, *age.*, s. 66.

şariat âdâbının icrâ mahalli beden idi. Dolayısıyla bu tarikatın ülkede gelişen yeni şartlar dâhilinde faaliyet yürütmesi diğer pek çok tarıkata nazaran daha kolay oldu.

Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Bosnevî'den başka halifeleri bulunmasına rağmen, onların silsilesinden gelenlerin bir kısmı daha önce etkinliğini yitirdi; kalanlar da Cumhuriyet döneminde pek aktif olmadılar. Bosnevî'nin de Ahmet Âmiş ve ümmî olan Niğdeli Bekir efendilerden başka, Yakup Hân Kaşgarî ve Mustafa Enverî gibi ulemâdan halifeleri bulunmaktaydı. Ayrıca Yakup Hân'ın da Hindistan'a giderken geride bıraktığı başka halifeleri mevcuttu. Ancak onlar tekkeye avdet ettikleri için zamanla tesirlerini kaybettiler. Çünkü birinci dünya savaşını takiben İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle bazı tekkeler harap oldu. Bu olumsuz durumdan en çok etkilenen tekkelerden biri, Mustafa Enverî ve Yakup Hân'ın halifelerinin irşat faaliyeti yürüttükleri Üsküdar'daki Nalçacı Dergâhı idi. Buraya işgal yıllarında İngilizler el koyarak askerlerini yerleştirmişler ve daha sonra terk ettiklerinde de tekkeyi kullanılmayacak derecede harap bırakmışlardı. Arkasından Cumhuriyetin ilanı ile tekkeler kapatılınca bu tekke uzun bir müddet metruk halde kaldı.³⁷ 2010 yılında tekrar ihya çalışmaları başladı.

3- CUMHURİYET DÖNEMİNDE İBRÂHİMİYYE

Bu tebliğin amacı, başlıkta da belirtildiği gibi Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Cumhuriyet dönemindeki halefleri hakkında bilgi vermektir. Konunun boyutunun halef kelimesine yüklenecek anlama göre değişeceği açıktır. Halef terimi, bir öndere tabi olup onun arkasından gidenler anlamında kullanılacak olursa kapsam çok genişleyecektir. Böyle bir yaklaşım, Cumhuriyet döneminde Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin tarikatına mensup olan herkesi içine alır ve bunu tespit etmek de mümkün değildir. Burada daha çok, Kuşadalı'nın yoluna tabi olmuş kimseler arasından tarikat içerisinde iz bırakanlar ele alınacaktır.

Cumhuriyet döneminde 1927 yılından bugüne kadar İbrâhimîyye (Kuşadaviyye) tarikatında irşat görevini üstlenen bazı kimseler olmuştur. Ancak, tarikatın devam etmesi ve irşat makamının etkin bir şekilde temsilinde dört kişi diğerlerine göre daha fazla başarı sağlamış ve öne çıkmıştır. Sırasıyla bu kişiler Ahmet Tâhir Maraşî (ö. 1373/1954), Mucurlu Mustafa Özeren (ö. 1402/1982), Ahmet Aydın Bolak (ö. Ö. 27 Temmuz 2004) ve Hamdi Hızalan'dır. Asker emeklisi bir tabip olan Hamdi Hızalan halen sağdır. Bizzat kendisiyle görüştü-

³⁷ Vassâf, *Sefine*, IV/134

gümüz Hamdi Efendi, burada verilen bilgilerden de haberdardır.³⁸ Şeyhlik için gerekli vasıfları fazlasıyla taşıdığı halde şeyhlik yapmamış olan Fethi Gemuhluoğlu (ö. 1977) da bu tarıkatıta önemli bir şahsiyettir. O, sağlığında tarıkatın üniversite gençliğine yönelik eğitim, öğretim ve rehberlik hizmetlerini yürüttüğü için bir şeyh kadar, hatta yerine göre daha öte etkiye sahip olmuştur.

a. Ahmed Tâhir Maraşî

Ahmed Tâhir Maraşî, Kuşadalı'dan sonra bu tarıkatı temsil konumunda bulunan ilmî tahsili en yüksek şeyhtir. 1302 (1885) sesinde Maraş'ta doğmuştur. Berberzâdeler olarak bilinen köklü bir aileye mensuptur. İlim ve maneviyyata yatkın bir aile ortamında büyümüştür. Dedesi vilâyet başkâtipliği, babası da vilâyet kâtipliği yapmış kimselerdir. İki kız, üç erkek olmak üzere beş kardeşler. Kendisinden küçük olan erkek kardeşlerinin her ikisi de, Gümüşhânevî'nin Maraş'a gönderdiği Muhammed Dârendevî'den icâzetli Nakşbendiyye Şeyhi Kulağıkutlu Camii İmam Hatibi Muhammed Ali Duruş Efendi'ye (1875-1939) intisap etmiş ve ondan hilafet almış kimselerdir.³⁹

Ahmed Tâhir Efendi'nin çocukluğu Maraş'ta geçmiş, ilk tahsilini de burada yapmıştır. Daha sonra yürüyerek Kayseri'ye gitmiş ve orada Medrese-i Ulâ'da okuyup mezun olmuştur. Yükseköğrenim yapmak için medrese arkadaşları Kırşehirli Hüseyin Avni Konukman ve Yozgatlı Yûsuf Bahri Nefesli beylerle birlikte İstanbul'a gitmişler ve Dârü'l-fünûn-ı Sultânî'ye kaydolmayı başarmışlardır. Ahmed Tâhir Efendi, Dârü'l-fünûn'un iki ayrı bölümüne kaydolmuş, Ulûm-i Fünûn-ı Riyâziyye ve Tabîiyye Şubesi ile Hukuk Şubesi'ni birlikte okuyarak mezun olmuştur. Diplomasının denkliği, günümüzde fen, hukuk ve ilâhiyat olmak üzere üç fakülteye tekabül etmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen ve Bekir Hâki Yener efendiler Medresetü'l-kudât'ta birlikte okuduğu arkadaşlarıdır. 1914 yılında kadı ve dersiâm olma hakkı kazanarak Dârü'l-fünûn'dan mezun olan Ahmed Tâhir Efendi, I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Cephesine askerlik vazifesini yapmıştır. Askerde iken Üçüncü Ordu Komutanı Vehib Paşa'nın hukuk müşaviri olmuş, askerlikten sonra ise Sivas'ın Suşehri kazası kadılığına

³⁸ Bu bildiri metni basıma verilmeden evvel 07. 05 2016 günü Hamdi Hızalan Beyefendi ile görüşülmüş ve bazı mevzular bir kez daha kendisine sorularak teyit edilmiş, gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

³⁹ Alparlan, Yaşar – Yakar, Serdar, *Maraş Meşhurları*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Valiliği yayınları, 2009, s. 75-76; Kucur, Abdullah, "Hoca Ahmed Tâhir Memiş Efendi" *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul: Şûle Yay., 1996, X/21; Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *Dİ.*, İstanbul: İSAM Yay., 2003, XXVIII/ 38; Alıcı, age., s. 81.

atanmıştır. Sivas Kongresi'nin yapıldığı tarihlerde o, Suşehri'nde kadı idi ve aynı zamanda kaymakam vekilliği görevini yürütüyordu.⁴⁰

Ahmed Tâhir Efendi daha sonraki yıllarda Beyazıt dersiâmı olarak İstanbul'a dönmüş, ancak Cumhuriyet devrinde kurumsal olarak dersiâmlık kaldırılınca Ayasofya Camii vaizliğine tayin edilmiştir. Ayasofya Camii de 1934 yılında müzeye çevrilince vaazlarını cuma namazından sonra Sultan Ahmed, pazar günleri öğle namazından sonra da Nuruosmaniye camilerine kaydırmak zorunda kalmıştır. Son iki yılı fahri olmak üzere 1953 yılının ortalarına kadar bu vaazlarına devam etmiştir. Ayrıca Ahmed Tâhir Efendi, vaizlikle birlikte ilave olarak kitaplara vukufiyetinden dolayı 1941 yılından itibaren on sene Beyazıt Devlet Kütüphanesi Tasnif Heyeti'nde hâfız-ı kütüb olarak çalışmıştır. 13.07.1951 tarihinde devlet memurluğundan emekli olmuştur. Yoğun çalışmalarının arasında irşat vazifesini aksatmadan devam ettirmiştir. Başbakan Adnan Menderes, bir İstanbul ziyareti sırasında Beyazıt ve Sahafları gezmek istediğinde, rehberliğini kitaplar ve kültür sahasında uzman olması sebebiyle Ahmed Tâhir Efendi yapmıştır. Kütüphane Müdürü Muzaffer Gökmen, hatıralarında onu, "kütüphanede şeyhlik mertebesine erişmiş, günde abartmadan 30-40 ziyaretçisi gelen, dokunulmazlığı olan kişi" olarak tanımlamaktadır.⁴¹

Bekârken bazen Yahnikapan'daki bir evde, bazen de Çorlulu Ali Paşa Medresesi'nin bir odasında ikamet eden Ahmed Tâhir Maraşî, tahminen 1935-36 yıllarında 49 yaşında iken Behîce Hanımefendi ile evlenmiş, bir müddet sonra Koska'da bir ev satın almıştır. Bu ev zaman içinde kendisi ile gönül bağı kuranların ziyaret ettikleri, ilmî ve tasavvufî sohbetlerin yapıldığı bir mekân haline gelmiştir.⁴²

Ahmed Tâhir Efendi, 1947 yazında ciddi bir hastalığa yakalanmış ve tedavi ile bu hastalığı atlattır. 1954 yılının Nisan ayında da müridi Sahaflar şeyhi Muzaffer Ozak Efendi'nin⁴³ dükkânından çıkarken ayağı takılıp düşmüş; uyluk kemiği kırılmıştır. Tam kırık iyileşiyor derken üç ay sonra da mide kanaması geçirmiştir. 07.07.1954 günü Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne kaldırılmış, ancak kurtarılamayarak üç gün sonra 10 Zilkade 1373 (11.07.1954) tarihinde

⁴⁰ Kucur, *agm.*, X/21; Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *DİA.*, XXVIII/38.

⁴¹ Gökmen, Muzaffer, *Kitaplar Arasında 44 Yıl*, Hazırlayan, Remzi Kırık, İstanbul: 1977, s 140; Kucur, *agm.*, X/22, Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *DİA.*, XXVIII/38.

⁴² Kucur, *agm.*, X/22; Alıcı, *age.*, s. 38.

⁴³ Muzaffer Ozak Efendi'nin ilk şeyhi, Halvetiyye'nin İbrâhimiyye (Kuşadaviyye) kolundan Maraşlı Ahmed Tâhir Memiş Efendi'dir. Maraşî vefatından sonra ona, Mustafa Efendi'ye değil de başkasına gitmesini ima ettiği için Halvetiyye'nin Cerrâhiyye kolunun o dönemki şeyhi Fahreddin Efendi'ye (ö. 1966) intisap etmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Alıcı, *age.*, 75-76.

Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde vefat etmiştir. 12 07. 1954 Pazartesi günü Beyazıt Camii'nde Üniversite camiasının da iştirak ettiği kalabalık bir cemaatle kılınan cenaze namazının ardından tabutu tekbirler eşliğinde⁴⁴ binlerce kişinin omuzlarında Fâtiḥ Camii Hazîresi'ne götürülmüş, burada çok sevdiği mürşidi Ahmed Âmiş Efendi'nin yanında bulunan boş kabre defnedilmiştir.⁴⁵

Ahmed Tâhir Efendi ile arkadaşları Hüseyin Avni ve Yûsuf Bahri, Dârü'l-fünûn'da devrin zahiri ilimlerini tahsil ederken batınlarının imarı için de bir mürşit arayışına girmişlerdir. Bu amaçla İstanbul'daki bazı tekke şeyhlerini ziyaret etmişler, ancak aradıkları özelliklere sahip bir şeyh bulamamışlardır. Üç arkadaş, son olarak adını duydukları Nakşbendiyye ve Hamzavî Melâmîyye şeyhi Seyyid Abdülkâdir Belhî'yi (ö. 1923) ziyaret edip arayış içerisinde olduklarını anlatmışlar, Belhî de bu şekilde mürşit bulunamayacağını söylemiş, ama nasiplerinde Fâtiḥ Türbedarı Ahmed Âmiş Efendi'nin olma ihtimalinden bahsetmiş, bir de ona gitmelerini tembihlemiştir. Önce iki arkadaş, ertesi gün de Ahmed Tâhir Efendi'nin kendisi, Türbedarı ziyaret etmişlerdir. Böylece aradıklarına ulaştıklarını anlayan üç arkadaş, İbrâhimîyye tarikatına intisap ederek pîrdaş olmuşlar ve kendilerini çok geniş bir tasavvuf muhitinin içinde bulmuşlardır.⁴⁶ Bir taraftan yüksek tahsillerini sürdürürken, diğer taraftan da manen terakki etmişlerdir.

Ahmed Tâhir Efendi, Türbedar Ahmed Âmiş Efendi'nin elini öptükten sonra ona kopması imkânsız bir gönül bağı ile bağlanmış, şeyhinin sohbetlerini aksatmamaya özen göstermiş ve onu sık sık ziyaret etmeye çalışmıştır. Aralarındaki muhabbet ve meveddet gittikçe artmış, öyle ki, bir müddet sonra Ahmed Âmiş Efendi bu yeni müridine "Ahmedler ikileşti" diyerek iltifat bile etmiştir.⁴⁷ Mürşidinin vefatını takiben onun yerine irşat makamına geçen Kayserili Mehmed Tevfik Efendi'ye bağlanan Ahmed Tâhir Efendi, daha sonra 1927'de Kayserili'nin vefatı üzerine halifesi olarak irşat faaliyetini devralmıştır. Ahmed Tâhir Efendi, soyadı kanunu çıkınca da mürşidinin "Âmiş" adına telmihen "Memiş" soyadını seçmiştir. Müntesipleri ise onu daha çok "Hoca Efendi" ünvânı ile tanımışlardır.⁴⁸

⁴⁴ O devirde herhangi bir merasimde tekbir getirmek suç sayıldığından yol kenarında sıralanmış vaziyette bekleyen polislerin müdahale edebileceği endişesi yaşanmış; ancak polisler müdahale yerine na'şa selam durmuşlardır. Bk. Güneren, *age.*, s. 22.

⁴⁵ Kucur, *agm.*, X/23; Tatcı, Mustafa, *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Veli ve Şabânîyye*, İstanbul: H Yay., 2012: s 50; Alıcı, *age.*, s. 35-36.

⁴⁶ Kucur, *agm.*, X/23-24; Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *DİA.*, XXVIII/38.

⁴⁷ Kucur, *agm.*, X/24-25; Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *DİA.*, XXVIII/38.

⁴⁸ Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *DİA.*, XXVIII/38-39; Alıcı, *age.*, s. 37.

Kayserili Mehmed Tevfik Efendi vefatından kısa süre önce hilâfet emanetini Ahmed Tâhir Maraşî'ye tevdi etmiştir. Ahmed Tâhir Memiş Efendi'nin belirttiğine göre, Kayserili Aziz yalnız yaşadığından, hastalığının son günlerinde daha rahat bakılması için mürdesi Nüzhet Hanımefendi'nin köşküne nakledilmiştir. Bu nakil sırasında Ahmed Tâhir Maraşî, Kayserili Mehmed Tevfik Efendi'yi arabadan sırtına almış ve yatağına kadar taşımıştır. İşte o zaman ne oldu ise olmuş. Mehmed Tevfik Efendi, Ahmed Tâhir Maraşî'nin gözlerinin içine dikkatlice bakmış ve bu bakış esnasında Ahmed Tâhir Maraşî kendinden geçerek olduğu yere yığılıp kalmıştır. Kendisine geldiğinde Mehmed Tevfik Efendi, Ahmed Tâhir Memiş Efendi'ye: "Hoca olan oldu, kalk, iki rekât şükür namazı kıl" buyurmuşlardır. Ahmed Tâhir Maraşî bu hadiseyi anlattıktan sonra, "İşte ben o zaman emaneti Mehmed Tevfik Efendi Hazretleri'nden devraldım" demiştir.⁴⁹

Ahmed Tâhir Memiş Efendi, âlimliğinin yanısıra Arap, Fars ve eski Türk edebiyatlarını çok iyi bilen bir edebiyatçı ve şairdi.⁵⁰ Mürşidi Âmiş Efendi'yi methelemek için Farsça bir manzume kaleme aldığı belirtilmektedir.⁵¹ Vaazlarını ayet ve hadislerden sonra şiirle süsler, genellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'si ile *Divân-ı Kebîr*'inden beyitler okuyup bunları herkesin anlayabileceği sade bir dille dinleyicilere açıklardı. Camiler, Memiş Efendi'nin ilmî ve tasavvufî faaliyetleri için ana merkez idi. Zamanla onun vaazlarının müdavimleri oluşmuştu. Bunlardan biri bu vaazları kaçırmamak için üç yıl izin kullanmadığını belirten dönemin İstanbul hâkimlerinden Fazıl Uluocak Bey'dir. Bir diğeri, Ahmed Tâhir Efendi'nin hemşerisi eski Temyiz Reisi Merhum Abdullah Aytemiz Bey'dir. O'nun bu vaazları dinledikten sonra; "Buna va'z denmez; bu, va'zdan başka bir şey" demesi, Ahmed Tâhir Memiş'in tesirli vaaz ve güçlü beyan ile insanları cezbedici manevî bir tasarrufa sahip olduğunu göstermektedir.⁵²

Maraşlı Ahmed Tâhir Memiş Efendi ihvânın irşadında kendi mürşitlerinin yolunu benimsemiş, tarikat esasında her hangi bir değişikliğe gitmemiştir. Usul ve erkân olarak mürşitleri gibi sohbet, muhabbet, hizmet ve râbıtayı esas alan bir seyr u sülûk metodunu kullanmaya devam ettirmiştir. Bazen karşılıklı teveccühte de bulunmuşlardır. Nitekim şu olay bunun örneklerinden birisidir: Şemseddîn Sivâsî'nin soyundan gelen Hüseyin Şemsi Güneren Bey (ö. 1956),

⁴⁹ Küçük, Hafız Hasan, *Risale: Tarikat-ı Halvetiyye-i Şa'bâniye'de Silsile ve Evrâd*, İstanbul: Seçil Ofset Yay., 2015, s. 110-112; Güneren, *age.*, s. 122; Alıcı, *age.*, 37-38.

⁵⁰ Kendisine nispet edilen bir manzumenin ilk dördlüğü şöyledir: "Unutup bildiğini ârif isen nâdân ol, / Bezmi vahdette ne ilim ne âlim isterler./ Dergâh-ı pîre varıp dirliğini arz etme, / Anda hergiz ne sipâhi ne zâim isterler." (Güneren, *age.*, s. 114).

⁵¹ Alıcı, *age.*, s. 39.

⁵² Kucur, *agm.*, X/22; Azamat, "Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi" *DİA.*, XXVIII/38; Alıcı, *age.*, s. 38.

Memiş Efendi'ye müntesipti. Bir gün şeyhi ile baş başa oturmuş sükût ve teveccüh halinde gönül sohbeti yapıyorlarken, aniden odaya kızı girer. Akşam babasına kızı, "Galiba sohbetinizi böldüm" diye sorunca, babası efendisinden aldığı edeple, "Kızım, sohbet etmek için konuşmak şart değildir; bizim sükûtumuz sohbet gibidir. Bizim sükûtumuzdan anlamayan, konuşmamızdan hiç anlamaz" demiştir.⁵³

Memiş Efendi'nin kullandığı irşat mekân ve araçlarını muhataplarına göre değiştirdiği görülmektedir. Tarikat mensubu has müritleri ile olan gönül buluşmalarını Koska'da kendi evinde veya ihvanının evlerinde gerçekleştirmiştir. Dönemin aydınlarını ve üniversite öğrencilerini ise ilk başlarda Beyazıt'taki Küllük Kahvehanesi'nde, orası yıkılınca da yakınındaki Acemin Kahvesi'nde kurulan sohbet meclisleriyle irşat etmeye çalışmıştır. Ayrıca mesai saatleri içinde görüşmek isteyenleri de Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi ile Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki odasında kabul etmiştir. Yaz aylarını geçirdiği Çengelköy'deki Sultan Vahdeddin Köşkü de onun irşat için kullandığı mekânlardan birisi olmuştur. Âmmè-i ehl-i îmânı da cami vaazları ile uyarmıştır. Ayrıca silsile mürişitleri Kuşadalı ve Bosnavî gibi irşat için uzaktaki müritlerine mektup da göndermiştir. Müridi dış hekimî Tabip Albay Ömer Lütfi Toygar tarafından tespit edilebilen mektupları ve bazı veciz sözleri Ahmet Aydın Bolak'ın teşvik ve takriziyle yayınlanmıştır.⁵⁴

Ahmed Tâhir Efendi, bir sohbetinde Hz. Peygamber (sav) Efendimizin önemini anlatırken, "Resûlullah Allah'ın harem dairesidir" demiştir. Vahdet-i vücûd fikrini benimsediğini gösterecek şekilde de şu ifadeleri kullanmıştır: "İnsan bir ağaca benzer; kökü Allah, gövdesi Muhammed, yaprakları da kendisidir. Kişi çalışarak köküyle gövdesini bulmalı; mükevvenat bütün teferruatıyla beraber insanın kendisinde mevcuttur."⁵⁵ Yine Hazret'in, "Münafık münkirden eşeddir", "Benim ihvanım imanını kurtarmadan bu âlemden gitmez", "Her mürit dünyaya iki defa doğar. Birinci doğuş ana rahminden gelmekte, ikinci doğuş mürişide mülâki olmaktır" ve "Müritlik demir leblebidir, kolay kolay hazmedilmez" gibi sözleri bulunmaktadır.⁵⁶ Ayrıca kendisini ilk ziyaretinde daha sonra müridi olacak Ömer Lütfi Toygar'a "Din ne yapar?" diye sormuşlar, o da

⁵³ Güneren, *age.*, s. 16; Bu söz ilk defa Âmiş Efendi söylemiştir. Ancak Memiş Efendi başta olmak üzere bu tarikat mensuplarınca kullanımı yaygın olan bir söz olmuştur. bk. Alıcı, *age.*, s. 79.

⁵⁴ Maraşlı Ahmet Tâhir Memiş'in veciz söz ve mektuplar için bk. Toygar, Ömer Lütfi, *Muhabbet Üzerine*, İstanbul: Seçil Ofset yay., 2009; Alıcı, *age.*, s. 97-157.

⁵⁵ Alıcı, *age.*, s. 40.

⁵⁶ Alıcı, *age.*, s. 79.

"İnsanı insan yapar Efendim" cevabını vermiştir. Doğru ama tasavvuf açısından yetersiz olan bu cevabı Maraşî kendisi, "Din, irade-i cüz'iyeyi irade-i külliyyeye götürür. İrade-i külliyyeye ulaştın mı, buradan Bağdat'a bakarsan görürsün" şeklinde, daha kuşatıcı ve veciz bir ifade ile düzeltmiştir.⁵⁷

Ahmed Tâhir Memiş Efendi'nin sohbetlerine devam eden veya fırsat buldukça katılan pek çok kimse vardır. Bunlardan bazıları Şeyh Muhammed Zâfir'in oğlu Meccüddîn Zâfir, Babanzâde Ahmed Naim, Neyzen Tevfik, Mâhir İz, Abdülbaki Gölpınarlı ve Muzaffer Ozak gibi önemli şahsiyetler ve devrin üniversite öğrencileridir. İlgili kaynaklarda bunların bir kısmının isimleri verilmiştir.⁵⁸ Onun muhip ve müntesiplerinin dikkat çekici özelliği, askeriye, adliye, üniversite ve maarif gibi devletin önemli kurumlarında çalışan üst düzey kişiler olmalarıdır. Bizim ana başlığımız açısından önem arz edenler ise, kendisinden sonra irşat makamını aktif bir şekilde temsil eden halîfesi Mustafa Özeren Efendi ile Fethi Gemuhluoğlu, Ahmet Aydın Bolak ve Hamdi Hızalan Beyefendilerdir.

Hiç şüphesiz Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi Cumhûriyet döneminde İbrâhimiyye (Kuşadaviyye) tarikatına damgasını vuran kişidir. Onun fikirleri sadece kendi tarikatıyla sınırlı kalmamış, ülke genelinde tesirli olmuştur. O dönemki diğer şeyhler üniversite camiası ile pek ilgileniyor sayılmazlardı. Zira çoğu, ağırlıklı olarak din eğitime ve Kur'ân öğrenimine önem veriyorlardı. Pek bilinmese de Memiş Efendi, maddî imkânlarının kıtlığına rağmen entelektüel birikimine güvenerek yüksek tahsil gençliğine sahip çıkma fikrini Türkiye'de ilk defa güçlü bir şekilde gündeme getiren tarikat şeyhi olmuştur. Fikrini fiile de aktarmıştır. Bilgi ve kültür paylaşımını öne çıkarıcı irşat sohbetleriyle işe başlayan Memiş Efendi, zamanla gayri nizâmî bir şekilde az sayıda ihtiyaç sahibi öğrenciye maddî destek sağlayabilecek noktaya gelmiştir. Keşfedip yetiştirdiği müritleri, şeyhlerinin fikirlerini benimsemiş, Fethi Gemuhluoğlu gibi ateşli ve idealist, Aydın Bolak gibi prensipli ve iş bitirici gençler tarafından, ilerleyen yıllarda önce kânûnî alt yapı hazırlanmış, arkasından vakıf faaliyetleriyle iş daha da geliştirerek sistemli hale getirilmiştir. Özellikle Anadolu'nun farklı yerlerinden büyük şehirlere üniversite okumak için gelen talebelere burs verilerek ellerinden tutulmuştur. Böylece onların laik-anti laik ve sağ-sol gibi siyâsî çatışmalar arasında zayi olmaları önlenmiş, bir zorlama yapılmaksızın kendilerine irfânî hayatın barış yolunu tanıma imkânı ve atmosferi sağlanmıştır. Bu sebeple

⁵⁷ Güneren, *age.*, s. 129.

⁵⁸ Ahmed Tâhir Memiş Efendi ile irtibatı tespit edilebilen diğer kimselerin isimleri için ayrıca bk. Alici, *age.*, s. 39, 81-90.

XX. asırda Türkiye’de en fazla entelektüel yetiştiren ilk tarikat, İbrâhimiyye’dir, denilebilir. Yol ve yordam tespit edildikten sonra arkalarından onları takip edenler ve daha başarılı olanlar da çıkmıştır. Ancak usulün tespiti ve işe resmiyet kazandırmadaki öncelik, İbrâhimiyye mensuplarına ait gözükmeindedir. Ahmed Tâhir Efendi ve takipçileri, dînî veya siyasi gerginlik oluşturabilecek hiçbir kutuplaşmaya girmeden, kırıp dökmekten, insanlara ve dine zarar vermeden, manevî değerleri suiistimal edip aşındırmadan ve en önemlisi şahsî menfaat gözetmeden İslâm’a nasıl hizmet edilebileceğini göstermişlerdir. Bu işi yaparlarken tasavvuf kültüründen referanslar kullansalar da melâmî bir tavır sergileyerek hiçbir zaman tarikat aidiyetlerini öne çıkarmamışlardır. Bu nedenle burs verdikleri öğrencilerin önemli bir kısmı onların tarikat bağıni bile hissetmemişlerdir.

b. Mustafa Özeren

Mustafa Özeren Efendi, rûmî 1315 (1898/1899) senesinde Kırşehir’in Mucur ilçesinde dünyaya geldi.⁵⁹ Babası medrese sahibi bir müderris olan Eyüp Efendi’dir (1854-1940). Mustafa Efendi, tahsilinin önemli bir kısmını babasının nezaretinde Mucur’da yaptı. Henüz on altı yaşlarında iken Ankara’da hâkim olan hemşerisi Hüseyin Avni Bey’in tavsiyesi ile 30 Eylül 1330/1914 tarihinde İstanbul’a gitti. Ahmed Âmiş Efendi’nin müridi olan Hüseyin Avni Bey, onu, yazdığı bir mektupla pîrdaşı Kayserili Mehmed Tevfik Efendi’ye göndermişti. Mustafa Mucurî, Kozluca Han’da kalan Kayserili Mehmed Efendi’yi bulup yazılan mektubu kendisine verdi ve yanına yerleşti. Bu arada Âmiş Efendi’ye de intisap etti; İstanbul’un ilmî ve manevî imkânlarından faydalanmaya çalıştı. Bir müddet sonra Vakıflar Umum Müdürlüğü’nde kâtip olarak memuriyete başlayan Mustafa Özeren Efendi, 1926 yıllarında terfi ederek Tekirdağ iline Evkaf Müdürü olarak atandı. İki sene kadar bu vazifeyi yürüttükten sonra memuriyetten azledildi. Mustafa Efendi, vazifeden azledilişini, tarikat ve tasavvuf konusundaki gevşekliğine ve devrin sûfilerine karşı gösterdiği hüürnetsiz tavra bağlamıştır.⁶⁰ Daha sonra ciddi bir nefis muhasebesi ile edebe mugayir davranış-

⁵⁹ Mustafa Kulağası *Deryadan Damlalar* isimli çalışmasında, Özeren’in doğum tarihini sehven milâdî olarak 1913 olarak kaydetmiş; Lütfi Alıcı da bu bilgiyi oradan alarak aynısını tekrarlamıştır (bk. Alıcı age., s. 68). Halbuki 1913 tarihi, Hazretin kendisinin 16 yaşındayken 1330 (hicrî ise 1912, rûmî ise 1914) olarak belirttiği İstanbul’a geliş tarihinin tam ortasıdır; Özeren’in doğum tarihi olması mümkün değildir. Sadece takvim çevirme farkıyla İstanbul’a gelişinin milâdî tarihi olabilir. Müridânından Hamdi Hızalan ve Abdullah Kucur beyler, bizzat kendisinden Mustafa Özeren’in 1315 (1898/1899) yılında doğduğunu öğrendiklerini belirtmişlerdir.

⁶⁰ Güneren, age., s. 125-126; Alıcı, age., s. 68-69.

lardan kurtulduğunu belirten Mustafa Özeren Efendi tekrar memuriyete alınmış, Muğla, Manisa, Kütahya, Bolu, Tokat, İzmit, Balıkesir ve Aydın illerinde Evkaf Müdürlüğü yapmıştır. Mustafa Özeren Efendi, selefi Maraşlı Ahmed Tâhir Memiş Efendi'nin vefatından bir müddet önce 1953 yılında emekli olup İstanbul'a yerleşmiştir. Ancak Osmanlı döneminden intikal eden bilgi ve evrakların latinize edilerek yeni döneme aktarılmasında oluşan ihtiyaçtan dolayı, Vakıflar Genel Müdürlüğüne, dışarıdan, Vakıflar İstanbul Tasnif Heyeti Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Bu görevi de 1953'ten 1968 yılına kadar aralıksız on beş sene sürdürmüştür. Mustafa Özeren Efendi 1968 yılından sonra ise tamamen ihvanın irşadiyle meşgul olmuş ve 20. 01. 1982 Çarşamba günü vefat etmiştir. Cenazesi üç gün sonra 23. 01. 1982 Cumartesi günü⁶¹ Sahrayı Cedit Mezarlığında yatan Kayserili Şeyh Mehmed Efendi'nin yanındaki kabre defnedilmiştir.⁶²

Mucurlu Mustafa Özeren Efendi sırayla Ahmed Âmiş, Kayserili Şeyh Mehmed Tefvik ve Ahmed Tâhir Maraş'ye intisap etmiş, her üç şeyhten de iyi bir tarikat ve tasavvuf terbiyesi alarak kemale ermiştir. Ahmed Tâhir Efendi yazılı bir icâzet ve hilâfet metni bırakmamıştır. Ancak, söylediği, "Bir gün gelir şayet beni bulamayacak olursanız, öpeceğiniz el Mustafa'nın elidir, " veya

⁶¹ Şahsen edindiğim sözlü bilgiye göre, cenazenin defninin üç gün geciktirilmesinin iki sebebi varmış. Birincisi, mesainin olmadığı tatil gününe denk getirilerek Türkiye'nin farklı yerlerindeki ihvanın cenaze namazına iştirakini temin edip vedalaşmalarını sağlamak. İkincisi, bu tarikatın şeyhleri genellikle Fatih Carnii haziresine defnediliyorlardı. Cumartesi gününe kadar Mustafa Özeren Efendi'nin de oraya defnedilebilmesi için gerekli Bakanlar Kurulu Kararını almayı denemek ve çıkan sonuca göre hareket etmek. O dönem Türkiye'yi Kenan Evren başkanlığındaki 12 Eylül 1980 darbesini yapan askerler yönetiyordu. Ekonomiden anlamadıkları için Turgut Özal'ı da Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak kabineye almışlardı. Ahmet Aydın Bolak Özal'la tanıştığı için durumu ona açmış, Özal da Başbakan Emekli Orgeneral Bülent Ulusu'ya konuyu izah etmiş, yapılacak olan Anayasa oylamasında evet oylanna katması olabileceğinden bahsetmiş, Mustafa Özeren'i tanıyan başka askerlerin de devreye girmesiyle Kenan Evren ve bakanlar olumlu yaklaşmış. Böylece defnin Fatih haziresine gerçekleşme ihtimali belirmiş. Ancak bu sırada gerek İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü öğrencisi iken gerekse doktora çalışması sırasında Mustafa Özeren'den maddî-manevî ciddi destek gören Yaşar Nuri Öztürk, yetkililerle istişare etmeden Hürriyet gazetesinde bir taziye yayınlıyor. Burada Hazretin tasavvufi yönünden ve tarikat şeyhliğinden de bahsediyor. Yayınlanan taziye metnindeki ifadeler, Millî Güvenlik Konseyi Üyelerini olumsuz etkiliyor ve Mustafa Özeren'in Fatih Haziresi'ne defni imkansızlaşıyor. Müridânının naklettiğine göre Mustafa Mucurî, Âmiş Efendi'nin vefatından sonra ümmî olduğu için Kayserili Şeyh'e biat etmekte biraz aheste davranmış, ama Babanzâde tarafından görülen bir rüya üzerine ikisi de hemen gidip biat etmişler. Bunun üzerine Kayserili Aziz, "Evladım Mustafa'yı dünyada da ahirette de bırakmam, hep bizimle beraber olacak. İşte biz seni böyle çağırırız" buyurmuşlardır. Nitekim dünyada biat için söylenen şey, ahiret için de gerçekleşmiş, kabirleri yan yana olmuştur (Benzer bir nakil için bk. Güneren, *age.*, s. 28-29).

⁶² Mustafa Özeren Efendi'nin hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Küçük, *age.*, s. 132-140; Alıcı, *age.*, s. 68-70.

“Mustafa'nın gönlünde oynayan el benim elimdir” gibi sözlerle kendi yerine Mustafa Özeren Efendi'yi irşada mezun kıldığını müntesiplerine işaret etmiştir.⁶³ Yine Maraşî, vefatından kısa bir süre önce müntesipleri ile sohbet sırasında Çengelköy'de aynı köşkte ikamet ettikleri Hulkiye Hanım'ın Bey'i Edebiyatçı Ali Âli Efendi'ye “Seni siddikiyet makamına irsâl ediyorum” diyerek vefatından sonra onu kendi yerine geçecek şeyhi tasdike veya Bekrî bir tarîkate (Nakşbendiyye'ye) yönlendirirken, Mustafa Özeren Efendi'yi göstererek de, “Aliyyü'l-Mürtezâ da budur” demiştir.⁶⁴ Böylece onun, silsilesi Hz. Ali'ye dayanan kendi tarikatında kalacağını belirtmiştir. Ayrıca bu ifade ile Maraşî, Hz. Peygamber (sav) Efendimiz'in manevî mirasına Hz. Ali (ra) nasıl varis olduysa, kendi manevî mirasına da Mustafa Efendi'nin öyle varis olacağını zımnen işaret etmiştir.

Nitekim daha sonra Mustafa Özeren Efendi Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisini üzerinde çok durmuştur. Yakın müritlerinden Hz. Muaviye'ye hazret denmemelerini bile istemiştir.⁶⁵ Müntesiplerine Ehl-i beyte bağlılığı şart koşmanın yanında, imanda sabit ve ahde vefada sadık olmak gerektiğini, makam, servet ve tâat ile ucbe girmemeyi, toprak gibi alçak gönüllü ve mütevazı olmayı, peygamber sıfatı olan cömertlik ile bezenip başkalarına yardım etmeyi, karşılık beklemeden hasbî ve fahrî olarak halka hizmete yönelmeyi tavsiye etmiştir.⁶⁶

Mustafa Özeren Efendi'nin şeylik döneminde önemli hizmetler gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi'den kendisine intikal eden mürîdânın muhafaza edilmesidir. Zira bir şeyhin vefatından sonra genellikle bölünme ve ayrılıklar baş gösterir. Mustafa Efendi cemaatini böyle bir handikaba düşürmemiş, hatta öncekiler vasıtasıyla yeni müntesipler kazanarak mürit sayısını arttırmıştır. Ayrıca vesile olduğu önemli diğer bir hizmet de, Ahmed Tâhir Efendi'nin üniversite gençliği ile ilgili olarak amatör ruhla yürüttüğü idealist çalışmaları, profesyonel bir usulle icra edilebilir hale getirmektir. Bunda da, kendisinin uzmanlık alanı olan vakıf hizmetlerini tekrar ihya etmekle gözle görülebilir bir başarı elde etmiştir. Zira Cumhuriyetin ilanından sonra tek parti döneminde özel vakıflar kamulaştırılmış ve atıl hale getirilmişti. Severe destek verdikleri Demokrat Parti iktidarı da bu konuda sadra şifa bir adım atmamıştı. Hala vakıf mallarının korunmasına dikkat edilmiyor, gasp ve talana maruz kalmalarına göz yumuluyordu. İmar ve yeni yol yapımları gerekçe gösterilerek

⁶³ Küçük, *age.*, s. 132, 136.

⁶⁴ Güneren, *age.*, s. 115.

⁶⁵ Güneren, *age.*, s. 35-36.

⁶⁶ Alıcı, *age.*, s. 70-71.

büyük şehirlerdeki önemli vakıf eserleri yıkılıyordu. Böyle konularda hassas olan Mustafa Özeren, başlangıçta severek destekledikleri Demokrat Parti'nin kurumsal yapısını ve Adnan Menderes'in şahsını değil ama zamanla ortaya çıkan bu tür yetersiz ve âdil olmayan politikalarını tasvip etmiyor, hatta tenkit ediyordu. Vakıf ve kamu mallarına zarar verenin iflah olmayacağını savunuyor, "Vakfın çivisini çakan ihyâ, çivisini söken imhâ olur" diyordu.⁶⁷ Hamdi Hızalan Beyefendi'nin belirttiğine göre, 1956 yılında Fatih Fevzipaşa caddesini genişletmek için, vakıf olarak kenarlara dikilmiş 63 yetişkin çınar ağacını bir gece yöneticiler kestirmişlerdi. Mustafa Özeren Efendi o gün sabah vakti türbe ziyaretine giderken cadde boyu yere serilmiş ağaçlara şahit olunca, "Bunlar Allah'ı zikredip duruyorlardı; şimdi zikirleri susturuldu. Bunun bedeli ağır olur" diyerek endişesini dile getirmiştir.⁶⁸

Entelektüel birikimleri yüksek olan bu tarikat mensupları, ülkenin geleceğini ilgilendiren meselelere de kayıtsız kalmıyorlardı. Demokrat Parti'ye karşı askeriye içinde harekete geçen cuntayı Başbakan Menderes'e haber veren istihbarat subayı Samet Kuşçu, Mustafa Özeren'in elini öpen muhiplerindendi.⁶⁹ Verdiği bilgiler çok önemli olmasına rağmen Kuşçu gerekli ilgiyi görmemiş, takdir ve taltif edilecekken suçlu muamelesine maruz kalmıştı. Cuntacı dokuz subay, "Yok böyle bir şey, bize ve askerlere iftira atıyor, asıl kendisi hükümete darbe yapmak istiyor ve bizi de bu işe sokmaya çalışıyordu" diyerek aklanmışlar, onların yerine Kuşçu hapse konulmuştu. Fakat bir müddet sonra hadiseler, Samet Kuşçu'nun haber verdiği istikamette gelişmiş ve 27 Mayıs 1960 ihtilali gerçekleşmiştir. Sonuçta haklılığı ortaya çıksa da Kuşçu mağdur olduğu ile kalmıştır. Demokrat partililer de Yassıada'ya götürülüp yargılanmış, 63 kişi hakkında idam cezası talep edilmiştir. Neticede 14 kişiye haksız şekilde idam cezası, 200'den fazla kişiye de muhtelif hapis cezaları verilmiştir. Adnan Menderes ve iki bakanına verilen idam cezası onaylanarak infaz edilmiştir. Hamdi Hızalan'a göre bu problemlerin hepsi basiretle çözülebilecekken, yaşananlar Mustafa Özeren Efendi'yi ve ülke halkının çoğunu üzmüştür.

c- Fethi Gemuhluoğlu

Gemuhluoğlu, 1923 senesinde İstanbul'un Göztepe semtinde dünyaya gelmiştir. Asıl ismi İrfan Fethi Gemuhluoğlu'dur. Osmanlı döneminde yetişmiş önemli pek çok dindar, muhafazakar ve milliyetçi şahsın ikamet ettiği Erenköy muhitinde büyümüştür. İlk ve ortaokuldan sonra, önce Haydarpaşa Lisesi'ni

⁶⁷ Güneren, age., s. 150.

⁶⁸ Benzer bir nakil için bk. Kulağası, Mustafa, *Deryadan Damlalar*, İstanbul: Seçil Ofset, ts, s. 35.

⁶⁹ Kulağası, age., s. 45.

bitirmiş arkasından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Hukuk Fakültesi talebesi iken Şeyh Ahmed Tâhir Maraşî Efendi ile tanışmış ve intisap etmiştir. Çocukluk ve gençlik dönemlerindeki birikimlerinden sonra, Gemuhluoğlu'nun edebiyat ve tasavvufla üst seviyede münasebetinde, arkasından bir hizmet eri ve gönül adamı olarak şahsiyetinin teşekkülünde Ahmed Tâhir Efendi'nin büyük tesiri olmuştur. Gemuhluoğlu, şeyhinin vefatından sonra yerine geçen Mustafa Özeren Efendi'ye bağlanmıştır.

Ahmed Tâhir Efendi ile yeni bir boyut kazanan tarîkatın idealleri zamanla Gemuhluoğlu'yla özdeşleşmiş ve adete onda tecessüm etmiştir. Gemuhluoğlu, Mustafa Özeren Efendi'nin nezaretinde Maraşî'nin fikir ve uygulamalarını devam ettirip geliştirmiş, onları hayata geçirmek için uğraşmıştır. Bu sebeple tıpkı Maraşî gibi eğitim-öğretim işlerinden kopmamış ve genç nesille ilişki kurmaya özen göstermiştir. Üniversite hayatından sonra İstanbul'un çeşitli ortaokul ve liselerinde Türkçe ve Edebiyat dersleri vermiş, arkasından yine İstanbul'da Spor ve Sergi Sarayı müdürlüğü yapmıştır. İki yıl Almanya'da gazeteci olarak kalmıştır. 1965 senesinde Türkiye'ye dönmüş ve bir buçuk yıl kadar Millî Eğitim Bakanlığı özel kalem müdürlüğü görevini yürütmüştür. Akabinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği basın müşavirliği görevinde bulunmuştur. Bu arada yaşamı boyunca çeşitli gazete ve dergilerde pek çok makale yazmıştır.

Fethi Gemuhluoğlu, Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ve hizmetleri alanında aktif olarak çalışmış ve bu konuda ciddi başarılarla imza atmış bir kimse-dir. Çok sayıda hayır kurumu, dernek ve vakfın kuruluşuna öncülük etmiş, bunların bir kısmında da bizzat çalışmıştır. Onun en fazla emek verdiği vakıflardan birisi sekiz yıl genel sekreterliğini yürüttüğü Türk Petrol Vakfı'dır. Bu vakfın kurucuları, başta Aydın Bolak olmak üzere Gemuhluoğlu'nun gönül dostlarıdır. Asıl kuruluş gayesi millî ve manevî değerleri koruyup geliştirmek ve bu amaca uygun insan yetiştirmek olan Türk Petrol Vakfı'nda istişare sonucu dostları tarafından kendisine aktif görev verilen Gemuhluoğlu, Anadolu'dan yüksek tahsil için büyük şehirlere gelen talebelere sahip çıkmaya çalışmıştır. 1970'li yıllarda Türkiye'de öğrenciler arasında cereyan eden siyasî çatışmalarda gençlerin zayı olmaması için uğraşmıştır. Bu amaçla vakfa maddî gelir temin edilip öğrencilere burs verilmiştir. Halvetiyye tarîkatının Şâbâniyye kolunun İbrâhimiyye şubesine mensup olan Gemuhluoğlu, faaliyetlerinde bu yönünü pek öne çıkarmamış, daha çok çevresindeki gençlerin ananevî değerlerimizden kopmamaları ve haricî akımlara yönelmemeleri için gayret sarf etmiştir.

Gemuhluoğlu yazılarında, konferanslarında ve özel sohbetlerinde millî ve manevî değerlerin korunup geliştirilmesi üzerinde durmuş, insan hayatının aşk

ve cezbeyle dayalı olarak devamlılık kazandığını belirtmiştir. Dünyevî bile olsa hiç aşk taşımayan ölü saymıştır. İnsandaki mecazî aşkın müspet istikamette gelişip ilâhî aşka dönüşerek ebedilik kazanabileceğini savunmuştur. Bu sebepten Türk Petrol Vakfı'nda mülakat yaparken bursiyerlerin pek çoğuna, hayatlarında bir kez bile olsa âşık olup olmadıklarını sorduğu, insan veya başka bir varlığı sevmeyenin Allah'ı hiç sevmeyeceğini belirttiği nakledilmiştir. Dostluk Üzerine isimli kitapta toplanan bazı mektup, hatıra ve makalelerinden, Gemuhluoğlu'nun sevgi ve dostluk kavramları üzerinde çok durduğu, bu iki hasletin insana ve İslâm'a hizmet ile kazanılabileceği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Yazılarında maddî hiçbir şeyin, hakikatte sevginin gerçek dengi olamayacağını ileri süren Gemuhluoğlu, tarih bilincine önem vermiş; geçmişle gelecek arasındaki bağın da yine sevgi ile kurulabileceğini belirtmiştir. Ahiretin dünyada başladığını söyleyerek aralarındaki bağa dikkat çekmiş, birbirinden kopuk ve bağımsız katı bir dünya-ahiret ayırımına karşı çıkmıştır.⁷⁰ İrfan Fethi Gemuhluoğlu 1977 yılında 54 yaşında iken ömrünün en verimli çağında vefat etmiştir.⁷¹

d- Ahmet Aydın Bolak

Ahmet Aydın Bolak, 1925 yılında Balıkesir'de doğdu. Babası Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nda iki dönem milletvekilliği yapmış, Ankara'da ilk mecliste bulunmuş ve millî mücadeleye öncülük etmiş bir kişi olan Mehmed Vehbi Bey'dir. Aydın Bolak ilk ve orta öğrenimini Balıkesir'de tamamlamıştır. Balıkesir Lisesi mezunudur. Henüz daha çocuk denecek yaşta Mehmed Âkif, Babanzâde Ahmed Naim, Şair Eşref, Abdülazîz Mecdî Tolun ve Hasan Basri Çantay gibi devrin ileri gelen din âlimi, edebiyatçı, şair ve siyasetçileriyle tanışmıştır. Bu atmosferden ciddi istifade eden Aydın Bolak, başta Mehmed Âkif olmak üzere pek çok şairden beyitler ezberlemiş, liseye yeni başladığı sıralarda, ileride güzel konuşan iyi bir hatip olmanın temellerini atmıştır. Yüksek tahsil için İstanbul'a gitmiş ve burada İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Mezuniyetini takiben bir süre maiyet memuru olarak çalıştıktan sonra nahiye müdürlüğü ve kaymakamlık yapmıştır. Ahmet Aydın Bolak, çeşitli sebeplerle resmî vazifelerden soğumuş, devlet memurluğundan ayrılarak Balıkesir'de avukatlık yapmaya başlamıştır. Bu dönemde Hürriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer almış, ancak kısa bir süre sonra parti kapatılmıştır.

⁷⁰ Anlatılan bu hususların detayları hakkında şu kitaplara bk. Gemuhluoğlu Fethi, *Dostluk Üzerine*, İstanbul, 1978; a.mlf., *Dostluğa Dair*, İstanbul, 1978.

⁷¹ Hakkında daha geniş bilgi ve biyografisi için bk., Karaçam Ferman, "Gemuhluoğlu, İrfan Fethi", *DİA.*, XIV/16, İstanbul: İSAM Yay., 1996.

Tam bu sırada Aydın Bolak'a, babasıyla millî mücadele ve ilk meclisten tanışan İsmet İnönü, 1961 seçimlerde Balıkesir'den CHP Milletvekili adayı olması için teklifte bulundu. Kendi başına karar vermeyen Aydın Bolak, mevzuyu başta şeyhi Mustafa Özeren Efendi olmak üzere yakın dostlarına açtı. İstişareler sonunda amaçlar belirlendi ve İnönü'den bu amaçların tahakkuku için garanti istendi.⁷² Mutabakat sağlanınca da Aydın Bolak adaylığını koydu ve seçilerek TBMM 12. Dönem Balıkesir Milletvekili oldu. Mecliste ilk iş olarak eski vakıfların ihyasının ve şahısların yeni vakıf kurmalarının önünü açacak kanun teklifini hazırlamaya başladı. Mustafa Özeren Efendi'nin uzmanlık alanı vakıflar olduğu için onun birikiminden de istifade etti. Netice de Aydın Bolak'ın kendi hukuk bilgisi ve konunun uzmanlarından aldığı fikirleri birleştirilerek hazırladığı kanun teklifi komisyondan geçti, mecliste kabul edildi.⁷³ Böylece ülkemizde vakıf hiz-

⁷² İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi talebesi iken, Erdem Beyazıt vasıtasıyla Türk Petrol Vakfı'ndan burs alan Kahramanmaraşlı Emekli Hakim ve Avukat İsmail Buğrul, vefatından birkaç yıl önce Aydın Bolak'a, "Efendim, CHP katı devletçi ve tek adama bağlı bir parti olarak bilinir; siz ise serbest piyasa ekonomisini savunan bir kişisiniz. Niye başka partiden değil de CHP'den aday oldunuz?" diye sorulunca, Bolak şu cevabı vermiştir: "Ehil kimselerle istişare ederek karar verdik; basiret sahibi kimselerde parti fanatizmi olmaz. Hakikatte bizim ailemiz tek parti rejiminin hışmına uğramış bir ailedir. Ben çocukken babam hiç alakası olmadığı halde vehme dayalı sahte delillere istinaden Şeyh Said İsyanı ve Menemen Hadisesi ile irtibatlandırılmıştır. Hilafet yanlısı diye mahkemelerde sürdürülmüş ve iki sene mecburi ikametle İstanbul'a tehcir edilmiştir. Bir de şunlar var. Birinci milletvekili olmayı ben kendim talep etmedim, teklif onlardan geldi. İkincisi 1960 ihtilali İnönü'yü ve CHP'yi halk nezdinde yıpratmıştı, onlar itibar telafisi arayışındalardı. Üçüncüsü bizim de hedeflerimiz vardı. Bizim için meslek meşrepten evladır. Bu yalda meşrebe değil, mesleğe bakılır. (Maraş'den nakledilen benzer bir ifade için bk. Güneren, *age.*, s. 111). Önemli olan hak ve hakikatin zuhuru için bir yola sülük etmekdir. Meşrep önemlidir ama ondan çok daha mühimi, yollar farklı olsa da Hak'ka ulaşmak için bir yola girmekdir; sonra da hedefe varmaktır. Bizim de dine, vatana, millete ve insanlığın hayırına yönelik hedeflerimiz vardı. O günün şartlarında tespit ettiğimiz hedeflere ancak CHP üzerinden ulaşmak mümkündü. Bu teklifi kabul etmek için mecliste yapabilecek üç hedef belirledik. Bunlardan biri, daha önce mülga edilen vakıf hizmetlerinin önünü açmak ve kamulaştırıldıktan sonra satılan ya da metruk kalan vakıf mallarını kurtarmaktır. Diğerleri bütçe tanzim usulünü değiştirmekti. Çünkü Türkiye'de devlet bütçesi giderlere göre yapılır. Önce giderler belirlenir, sonra buna göre gelir konulmaya çalışılır. Bundan dolayı hükümetin de hükümet partisi milletvekillerinin de elleri güçlü olur ve bol keseden halka vaatlerde bulunurlar. Sonuçta da bütçe hep açık verir. Biz gelire göre bütçe yapılmasını istedik. Bir diğeri de toprakların bölünmesini engellemekle ilgiliydi. Medenî Kanun'un miras ile ilgili hükümlerinden dolayı topraklar bölünüyor, gün geçtikçe araziler küçülüyor ve ekilmeyen yerler artıyordu. Bu ekonomik zararın önlenmesini amaçladık. Bu üç hususla ilgili fikirlerimize İsmet İnönü tamam deyince biz de onun teklifini kabul ettik. Vakıflar kanununu hayata geçti ama bütçe ve mirasla ilgili tekliflerimize milletvekilleri sahip çıkmadı. Bu üçünden en önemlisi vakıflar idi. Hamdolsun, Allah onda muvaffak etti; lütfuyla tüm vakıf ve hayır hizmetlerinin önu biraz olsun bu kanun sayesinde açıldı ve bugünlere gelindi."

⁷³ Bu kanun, vakıfların yeniden kurulması ile ilgili olan 903 sayılı kanundur.

metlerinin önünün yeniden açılmasına İbrâhimiyye (Kuşadaviyye) tarikatı mensupları vesile olmuş oldular.

1965 yılında siyasetten ayrılan Ahmet Aydın Bolak, aslî mesleği olan avukatlığa dönmeyi düşündüğü sırada Türk Petrol Şirketi'nin ortaklarından üyelik ve yöneticilik teklifi aldı. O, ticaretten anlamadığını dile getirdiyse de, hanımının akrabası olan şirket ortaklarının temsilcisi, ticaretin zamanla öğrenilebileceğini ama kendileri açısından dürüstlük ve karakterin çok daha önemli olduğunu söyledi. Bu sebepten onu tercih etiklerini belirterek Bolak'ı ikna etti. Aydın Bolak, böylece ticaret hayatına girmiş oldu. 30 yıldan fazla başarılı bir ticaret hayatı geçirdi. Ancak 28 Şubat denilen postmodern darbe dönemine girildiğinde işlerinde sıkıntılar başlamıştı. Tam bu sırada 28 Şubatçılar, onun ve gönül dostlarının emekleriyle çıkan vakıflar kanununu irticâ faaliyetlere zemin hazırlıyor ve kaynak temin ediyor diye kadük hale getirmek istediler. Bu girişim karşısında Aydın Bolak, kendi işlerini ikinci plana itmiş, hayatının en büyük eseri saydığı 903 sayılı vakıflar kanununun verdiği haklardan geri gidip olmaması için uğraşmıştır. Yaşlanmasına rağmen sırf bunun için o dönemde etkili olabilecek pek çok kişiyle görüşmüştür. Derdini, devrin sık sık değişen başbakanlarına ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e varıncaya kadar anlatmıştır. Ancak bu arada şirketlerindeki sıkıntılar büyümüş, maliye denetimleri artmış ve kendi işleri tamamen bozulmuştur. Çok saygı duyduğu Ahmed Tâhir Efendi'nin, "Bu âlemden giderken insanı kuruturlar yahut limon gibi sıkırlar"⁷⁴ sözüyle anlattığı hali, o bilfiil yaşamıştır. Dünyada kazandıkları elinden çıkmış halde iken 27 Temmuz 2004 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi başka zaman Türkiye'de bir araya gelmesi mümkün olmayan değişik toplum kesimlerini bir araya getirmiştir. Teşvikiye Camii'ndeki cenaze merasimine sanatçılardan, sporculardan, siyasetçilerden, iş adamlarından, aydınlardan, farklı dinî cemaat ve tarikatlardan oluşan kalabalık bir topluluk katılmıştır. Cenaze namazını Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Emin Işık Hoca kıldırmıştır. Yine aynı fakülte-den emekli öğretim üyesi ve tarîkatta ihvânı olan Hafız Dr. Hasan Küçük Hoca da pek çok hatmin okunmasını sağlamış ve defin işlemlerine nezaret etmiştir.

Ahmet Aydın Bolak'ın, aile çevresi sebebiyle İbrâhimiyye (Kuşadaviyye) tarikatından iki şeyhi çocuk denecek yaşta gıyaben tanıdığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi, babası gibi son Osmanlı Meclisinde Balıkesir Milletvekilliği ve ayrıca Meclis Başkanlığı yapmış olan Abdülazîz Mecdî Tolun, diğeri ise Maraşlı Ahmed Tâhir Memiş Efendi'dir. Aydın Bolak'ın Babası Mehmed Vehbi Bey, hemşerisi Abdülazîz Mecdî Efendi ile önceden tanışıyordu. Ahmed Tâhir Maraş'ı ise, Ba-

⁷⁴ Güneren, *age.*, s. 101.

lıkesir'den uzaklaştırılıp mecburi ikamet için İstanbul'a gönderildiğinde tanışmış ve intisap etmiştir. Vehbi Efendi bu durumu yakınlarına, "Şeyh Said ve Menemen hadiseleriyle münasebetim olmadığı halde, mahkeme mahkeme dolaştırılmamın hikmetini başta bilmiyordum; sonradan anladım. Meğer ezelde bizim Ahmed Tâhir Efendi ile buluşmamız takdir edilmiş, onun için İstanbul'a sürülmüşüz" diyerek anlatmış. Hamdi Hızalan Beyefendi bir görüşmemizde, "Ben Hoca Efendi Hazretlerini 1937 senesinde on altı buçuk yaşındayken tanıdım; Aydın Bey ne zaman ve nasıl tanıdı bilmiyorum. Aramızda biraz yaş farkı vardı. O, benden dört veya beş sene sonra liseyi bitirmiş; ben İstanbul'a geldiğimde o henüz gelmemişti. Ama babasının Ahmed Tâhir Efendimizle nasıl tanıştığını biliyorum. Devrin yöneticileri, Aydın Bey'in Babası Mehmed Vehbi Bey için Menemen hadisesiyle irtibatlı diyerek mahkemeden adaletsiz bir karar çıkartmışlar ve mecburî ikametle iki sene İstanbul'a sürgün etmişler. Vehbi Bey de o sırada Ahmed Tâhir Efendi ile tanışmış ve intisap etmiş. Bu sebeple Aydın Bey'in Ahmed Tâhir Maraşî Hazretleri hakkında bilgisi vardı. Fakat ben Efendimizle beraberken ona tesadüf etmedim. Çocukluğunda İstanbul'a babasını ziyaret amacıyla getirildiklerinde elini öpmüş olabilir mi, onu da bilmiyorum. Mesleğimizden olsa gerek benim Mustafa Özeren Hazretleri ile tanışmam da çok geç oldu. İsmi duyardım ama intisabımın on altıncı senesinde o emekliye ayrılacağı sırada Tahir Efendi'nin huzurunda tanıştık" demiştir.

Bu ifadelerden, Ahmet Aydın Bolak'ın Maraşlı Tâhir Efendi ile olan bilinçli beraberliğinin, Balıkesir Lisesi'ni bitirip yüksek tahsil için İstanbul'a geldiğinde başlamış olabileceği anlaşılmaktadır. Aydın Bolak, Tâhir Efendi'nin izinden giderek onun gibi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Zaten kendisinden önce de okumak için abisi İstanbul'a gelmişti. Önceden aile vasıtasıyla irtibatlı olduğundan Aydın Bolak'ın İstanbul'a ve Ahmed Tâhir Efendi'nin çevresine uyumu zor olmamıştır. Aydın Bolak, dinlediğimiz bir konuşmasında, şeyh ile mürit arasında olması gereken ilişkiyi, kendi hayatının tamamını özetleyecek şekilde şu sözlerle dile getirmiştir: "İnsanların hayatında güneş bir defa doğar, faydalanan faydalanır; faydalanamayan fırsatı kaçırmış olur. Bir kere güneşten faydalananın artık bundan sonra yolu aydınlanır. Önüne çıkanı görür, kıymetli cevher taşı ile çakıl taşını tanıyıp fark eder hale gelir." Nitekim Aydın Bolak, Ahmed Tâhir Efendi'nin ardından Mustafa Özeren Efendi'nin şahsiyetindeki yüceliği görüp ona bağlanmıştır. Hayatının sonuna kadar da İslâmî hizmetler ve güzel sanatlar başta olmak üzere sahasında değerli olan insanları tanıyıp fark etme özelliğini sürdürmüş, yeri geldiğinde onlara destek olmuştur.

Aydın Bolak, İbrâhimîye tarikatına intisapla geniş bir çevre ve derin bir ufuk kazanmıştır. Bir taraftan içinde bulunduğu çevrenin hukuk ve edebiyat

bilgisinden faydalanarak zihnini, diğer taraftan manevî yönünden faydalanarak da kalp ve ruhunu beslemiştir. Kendisine o dönem ve şeyhleri ile ilgili hatıraları sorulunca, “Bazı şeyleri yaşamak güzeldir ama o güzellikleri anlatmak mümkün değildir. Zira onlar kelimelere dökülemez. Eğer kelimelere dökülmeye çalışılır ve anlatılmaya kalkılırsa değerleri azalır ve alelade hale gelirler” demiştir. Aydın Bolak, tasavvuf ve tarikat ile ilişkisinden sonra ulaştığı bakış açısını bir konuşmasında şu sözleriyle dile getirmiştir: “İslâm, teslimiyet içinde sevgi yolunda yürümektir. Bunu bilmeyenler şaşırır kalır, ihtiyaçları olan manevî gücü bulamazlar ve menzile ulaşmakta zorlanırlar. Allah nezdinde makbul kul olmanın yolu, sevmek ve merhamet etmekten geçer. Sevmeye başta Allah Teâlâ, Resulü ve onun âl ü ashabı layıktır. Arkasından Resulullah'ın mazharı kâmiller, ebeveyn⁷⁵ ve akrabalar, sonra diğer insanlar ve tüm mahlukat gelir. Allah'ın yaratığı her şey değerlidir; zira değer vermeseydi yaratmazdı.”

Ahmet Aydın Bolak, milletvekilliğinden sonra birçok vakıf, hayır kurumu ve derneğin ya kurucusu, ya yönetim kurulu üyesi veya başkanı olmuştur. Böylece çıkarılmasını sağladığı kanunun uygulamasını da gerçekleştirmiştir. Politikacılarda pek rastlanmayan söz-amel birliğini o, yaşayarak göstermiş ve kendisi için siyaset yapmadığını ortaya koymuştur. Türk Eğitim Vakfı, Türk Petrol Vakfı, Göğüs Cerrahisi Vakfı, TEMA Vakfı, İstanbul Trafik Vakfı ve Türk Musikisi Vakfı gibi vakıflar onun irtibatlı olduğu sivil toplum kuruluşlarından sadece bir kısmıdır.

Aydın Bolak sosyal sorumluluk bilinci çok yüksek bir insandı. Kendisini tanıyanlar, onun mevcudunu yardım için veren cömert bir insan olduğunu, vermekten hoşlandığını ve başkasına bir şey hediye etmeye bayıldığını söylerler. Özellikle Türk Petrol Vakfı'nın çalışmalarında Fethi Gemuhluoğlu işin ruh ve mana boyutunu yürütürken, Ahmet Aydın Bolak da maddî kısmını üstlenmiştir. Bu vakıf onun hanımının mal varlığı ile kurulmuş ve devam etmiştir. Daha sonra kendisi de manevî desteğin yanında maddî destek vermiş, cüz'î de olsa bazı iş adamı dostlarından finansal katkı sağlayanlar da olmuştur.

Aydın Bolak, bilinmeyi istemeyen ve gizli kalmayı seven kalp ehli bir şahıs idi. Melâmî bir tavır sergileyerek kendisini iş adamı kimliğiyle setretmiştir. Mustafa Özeren Efendi'nin vefatından sonra sevenlerinin teveccühü sebebiyle onları feyizlendirme görevini üstlenenlerden biri olmuştur. Ancak bu durum gönül dostları arasında kalmış, tarikat dışına ve kamuoyuna pek yansımamıştır. Vefa-

⁷⁵ Aydın Bolak'ın bu sözü, onun Ahmed Tâhir Efendi'den etkilendiğini göstermektedir. Zira Tâhir Efendi'ye göre, “manevî ebeveyn maddî ebeveynden mukaddemdir.” bk. Güneren, age., s. 119.

tından sora yazılan bazı eserlerde Aydın Bolak, İbrâhimiye (Kuşadaviyye) tarikatının şeyleri arasında zikredilmiştir.⁷⁶

Tasavvuf ilminin gayesi ne ise Ahmet Aydın Bolak'ın hedefi de o idi. Hayatı boyunca önce kendisi iyi insan olmayı, sonra da başkalarının iyi insan olarak yetişmelerine yardımda bulunmayı amaçlamıştır. Bunun için İslâm'a ve insanlara hizmeti en hayırlı yol kabul etmiştir. Gerektiğinde bu uğurda bilgi ve tecrübesini ortaya koymuş, mal ve mülkünü harcamıştır. Binli rakamlarla ifade edilebilecek sayıda öğrenciye burs temin etmiştir. İdeali ve hedefi olan manevî değer sahibi gençler yetiştirmeye çalışmış, yetiştirdiği gençlere de güvenerek önlere açmıştır. Pek çok tarikat ve cemaatin aksine, burs verdikleri gençlerin sırf kendilerine bağlı kalmalarını istememiş, onları topluma karışıp hizmet etmeye yönlendirmiştir. Türk Petrol Vakfı'ndan burs alanların hepsi Fethi Gemuhluoğlu'nu bilir ama bir kısmı Aydın Bolak'tan haberdar bile değildir. Aydın Bolak'ın yetişmelerine vesile olduğu gençler, zamanla gerek kamuda gerekse özel sektörde önemli mevkilere gelmişlerdir. Kısaca Ahmet Aydın Bolak, Türkiye'de tek başına en fazla aydınının yetişmesine vesile olmuş mutasavvıf bir şahsiyettir. Onun kalbine nüfuz ederek cömertlik yoluna girmesinde ve hayatının ihsan üzerine şekillenmesinde, yaratılışının yanı sıra yine birer mutasavvıf olan Maraşlı Ahmed Tâhir Memiş ve Mustafa Özeren efendilerin tesiri büyüktür.⁷⁷

Aydın Bolak, bunlara ilave olarak bir ara TRT televizyonunda bir kültür programı yapmış, birikimi, hitabeti ve Türkçeyi güzel kullanmasıyla takdir toplamıştır. Bu programda tarikat özelini hiç öne çıkarmadan genel olarak millî, dinî ve tasavvufî ahlak değerleri üzerinde durmuş, yeni bir usulle toplumu aydınlatmaya ve irşat etmeye çalışmıştır.

e- Mehmet Hamdi Hızalan

Hamdi Hızalan, rumî 1337 (1921) yılında Bursa'da doğmuştur.⁷⁸ Asıl ismi Mehmet Hamdi'dir ama daha çok kullanılan Hamdi ismi öne çıkmış ve bu adla tanınmıştır. Kendisinin belirttiğine göre 1937 yılında Ahmed Tâhir Maraşlı'ya intisap etmiştir. 1937 yılı Temmuz ayında Bursa Lisesi'nin son sınıfına geçtiği

⁷⁶ Kulağası, *age.*, s. 80-81, 91-93; Alıcı, *age.*, s. 90.

⁷⁷ Ahmed Tâhir Efendi, cömertlik ve infak üzerinde çok durmuş. Vefatından evvelki son birkaç sene Nuruosmaniye camindeki vaazlarında sık sık, "ve mimma razeknâhum yünfikun" (el-Bakara, 2/3) ayetinin tefsirini yaptığı nakledilir (Güneren, *age.*, s. 118).

⁷⁸ Kendisinden öğrendiğimize göre, gerçek doğum tarihi rumî 1337 (1921) iken, yaşı küçük diye okula kayıt yaptıramadığından mahkeme kararı ile bir sene büyütülmüş ve resmîyete 1336 (1920) olarak intikal etmiştir.

yaz, dayısı Bursa'dan İstanbul'a taşınacaktı. Böyle bir vesile ile İstanbul'a gideceğini okuldan Fransızca hocası olan Nevres Bey'e⁷⁹ söylemiş. O da Beyazıt'ta Ahmed Tâhir Efendi'ye uğramasını kendisinden selam götürmesini istemiş. Hamdi Bey verilen adrese gitmiş ve Ahmed Tâhir Efendi'nin elini öperek Nevres Bey'in selamını iletmış. Tâhir Efendi de Hamdi Bey'e Bursa'ya ne zaman döneceğini sormuş, bir müddet İstanbul'da kalacağını öğrenince İstanbul'u gezmesini ve memleketine dönmeden önce kendisine uğramasını istemiş. İlgiden memnun olan ve manevî huzur bulan Hamdi Hızalan Efendi, burada kaldığı sürece bir gün İstanbul'u gezmiş, bir gün Ahmed Tâhir Hoca Efendi'yi ziyaret edip sohbetlerini dinlemiş. Bu durum yirmi gün kadar devam etmiş. Üç hafta sonra bir gelişinde ertesi gün Bursa'ya dönmesi gerektiğini belirtip vedalaşmak için izin isteyince, Ahmed Tâhir Efendi kendisine, "Evlâdım, Nevres Bey'e benden selam söyle, gönderdiği emaneti aldım; heybenin arka gözünde idi, onu oradan çıkarıp ön gözüne koydum. Bu bilgiyi de iletiver" demiş. Hamdi Bey Bursa'ya dönünce Nevres Bey'e Ahmed Tâhir Efendi'nin selamını ve kelamını iletmış. Nevres Bey de Hamdi Efendi'ye bunun müridliğe kabul anlamına geldiğini açıklamış. Bir sene sonra liseyi bitirince de bundan sonraki tahsili hakkında İstanbul'a gidip Ahmed Tâhir Hoca Efendi ile görüşmesinin şart olduğunu söylemiş. Hamdi Bey, 1938 yılı yazında tekrar İstanbul'a gelmiş ve istişare için durumu şeyhine açmış. Şeyhi şartlarının tuttuğunu ve olgunluk imtihanını⁸⁰ verdiğini öğrenince onu Askerî tıbbiyeye yönlendirmiş.

Hamdi Bey'in kendisinin anlattığına göre, o devirde Beyazıt civarında bulunan Askerî tıbbiyede yatılı okumuş; hoca eksikliğinden dolayı derslerin bir kısmını da İstanbul Üniversitesi'nin tababetle ilgili diğer bölümlerinden alıyor-

⁷⁹ Asıl ismi Hasan Nevres, soyadı ise Onbaşı'dır. Ahmed Âmiş Efendi kendisine, "Oğlum Nevres, seni onbaşı yaptım" buyurdıkları için kanunla soyadı mecburiyeti geldiğinde onu seçmiştir. Tam derviş ruhlu bir insandır. Ahmed Âmiş Efendi, Kayserili Mehmed Tevfik Efendi ve Ahmed Tâhir Maraşlı olmak üzere sırayla üç şeyhe intisap etmiştir. Harbiye mezunudur ve okulu birincilikle bitirdiği için II. Abdülhamîd tarafından mezun olduğu okul'a Fransızca hocası olarak atanmıştır. İttihat Terakki iktidarında Hayfa'ya sürülmüş, daha sonra oranın elden çıkmasıyla Konya'ya nakledilmiştir. Binbaşı rütbesiyle emekliye ayrılmış ve Bursa'ya gelmiştir. Emekli olmasına rağmen yaşlılığında bile ihtiyaç üzerine Bursa Lisesi'nde Fransızca dersleri vermeye devam etmiştir. Mehmet Hamdi Hızalan da bu sırada 1932 ile 1938 yılları arasında onun talebesi olmuştur. Nevres Bey 1946 yılında vefat etmiştir (Güneren, *age.*, s. 120).

⁸⁰ O dönemlerde Liseyi bitirmek çok zordu. Lise son sınıftan sonra, birinci sınıftan itibaren görülen tüm derslerden bir daha imtihana giriliyor ve bu imtihana olgunlaştırma imtihanı deniyordu. Olgunlaşma imtihanını verenler üniversiteye alınıyordu. Bu derslerden bir tanesini geçemeyen olgunlaşma imtihanını verememiş oluyor, dolayısıyla lise mezunu sayılsa bile üniversiteye girme hakkı kazanamıyordu. Lise sayısı da, bitiren sayısı da azdı. Bu sebeple olgunluk imtihanını verebilenler istediği yüksekokula kaydolabiliyordu. Yüksekokul sayısı da az idi ama lise sorası okumak isteyenlerin talebini karşılıyordu.

larmış. Bu sebeple yatılıdan dışarı çıkabiliyor ve aynı okuldan birkaç kişi sık sık Ahmed Tâhir Efendi ile görüşüyorlarmış. Mezun olduktan sonra da bir müddet Çorlu, Çanakkale ve Ankara gibi farklı illerde askerî hekimlik yapan Dr. Hamdi Bey, daha sonra İstanbul'a tayin olmuş ve uzun yıllar burada çalışmıştır. Gümüşsuyu Askerî Hastanesi Baştabipliğinden emekliye ayrılmıştır.⁸¹

Hamdi Bey, daha Tâhir Efendi hayattayken Mustafa Özeren Efendi'ye de intisap ettiğini belirtmiş, onunla tanışmasını ve intisabını şöyle anlatmıştır:

"1953 senesinde Ankara'da idim. İstanbul'a Ahmed Tâhir Efendimi ziyaret için İstanbul'a gelmiştim. Koska'daki evinde kendisine müteveccihen oturuyorduk. Mustafa Efendi geliyor dedi ve akabinde kapı çalındı. Mustafa Efendi'nin gelişini pencereden görüp görmediğinin farkında değilim. İçeriye girince kucaklaştılar ve Mustafa Efendi, Hoca Efendi'nin elini öptü. Akabinde bana daha önce görüşüp görüşmediğimizi, tanışıp tanışmadığımızı sordu. Ben de ismen tanıdığımı ancak görüşmenin nasip olmadığını söyledim. Bana 'Hemen kalk, hürmetle elini öp' dedi. Ben de Efendimin dediğini yaptım. Böylece hayattayken beni Mustafa Efendi'ye devretmiş oldu. Mustafa Özeren Efendi Aydın Vakıflar Müdürüydü. Emekli'ye ayrılmaya karar verdiğini söyledi. Bu durumdan Hoca Efendi çok memnun oldu. Ben İstanbul'dan Ankara'ya döndüm. Bir müddet sonra Hoca Efendi İstanbul-Ankara arası demir yolunda çalışan bir arkadaşımızla 'Önümüzdeki hafta Hamdi Bey oğlumun evine misafir olacağım, hazırlıklı olsun' diye haber göndermiş. Biz Hoca Efendi'yi beklerken Mustafa Efendi geldi. Emeklilik işlemleri için Ankara'ya gelmiş. Meğer Hoca Efendi onu kendi yerine sayarak, o haberi bize göndermiş. Hülâsa daha sağlığında hem el öptürerek, hem de kendi yerine koyarak bizi Mustafa Efendi'ye devretmiş oldu."

Mehmet Hamdi Hızalan, Ahmed Tâhir Maraşî hayatta iken onunla görüşüp de halen yaşayan müritler arasında, intisabı en önce ve daha uzun süreli olan tek kişidir. Bu sebeple o, günümüzde mürîdân tarafından Kuşadalı İbrâhim Halvetî yolunun önemli bir manevî varisi kabul edilmekte ve irşat vazifesini sürdürmektedir. Kendisi şu anda 96 yaşında olmasına rağmen bilinç, idrak, hafıza, şuur ve konuşma yeteneği bakımından çok daha genç ve dinamik gözükmektedir; zihnen sanki 69 yaşında gibidir. Ancak ayaklarından rahatsızdır; bir koltuk değneğine dayanıp başkasından yardım alarak yürümekte veya tekerlekli sandalyeyle hareket etmektedir. Görüşmemizde kendisi gözünün de eskisi kadar iyi görmediğini söylemiştir. Beden fonksiyonlarındaki yaşa bağlı

⁸¹ Güneren. age., s. 106.

normal sayılabilecek zayıflığa rağmen, Hamdi Bey'in aklî melekeleri yaşına göre gayet sağlıklıdır.

Hamdi Hızalan Beyefendi'nin irşat vazifesi yaptığı yıllarda şartlar seleflerine göre farklılaşarak daha kolay hale gelmiştir. Onun şeyhlik yaptığı dönemde, Türkiye'de, iktidarla⁸² uyumlu olan tarikat ve cemaatler için kısmen rahat hizmet etme imkânı doğmuştur. Hamdi Hızalan Beyefendi de bu imkân ve rahatlıktan yararlanmayı tercih etmiştir. Önceden müridânın toplandığı bir mekan yok iken 2010 yılında Hamdi Hızalan Beyefendi'nin işaretiyle "Bosnevî Mehmet Tevfik Efendi Nalçacı Halil Camii Yapıtırma ve Yaşatma Vakfı" kurulmuştur. Bu vakıf aracılığıyla, İstanbul işgalinde İngilizler tarafından el konulup tahrip edilen ve ardından tamamen sahipsiz kalarak yıkılan Nalçacı Dergahı'nın yerine küçük bir cami, iki katlı salon ve bir meşruta yaptırılmıştır. 2012 yılından itibaren her Cumartesi akşamı Hamdi Efendi buraya gelmekte, müridân ile toplanarak teveccühte bulunmakta ve Halvetî usulüne göre önce elinin üstü, sonra içi öpülmektedir.⁸³

Diğer taraftan 24 Ocak 2013 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığına atanan Nabi Avcı da Hamdi Hızalan Beyefendi'nin muhibbânındandır. Ancak, bakanlığı döneminde yaptığı veya yapacağı icraatların, Aydın Bolak'ın finansman temini ve Fethi Gemuhluoğlu'nun gayretleriyle sembolleşen eğitim ideallerine ne kadar uyduğu, Türkiye'ye ne kazandırıp ne kaybettirdiği ilerleyen zamanlarda tartışılacaktır.

SONUÇ

Maraşlı Şeyh Ahmed Tâhir Memiş Efendi ile müritleri Mustafa Özeren, Fethi Gemuhluoğlu ve Aydın Bolak Beyefendiler Cumhuriyet döneminde Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin haleflüğünü yapmış kimselerdir. Onlardan birisi de halen sağ olan Hamdi Hızalan Beyefendi'dir. Hamdi Hızalan hariç diğer dördü Cumhuriyet döneminde tarikatlar açısından zorluklarla dolu bir zaman dilimi içinde irşad faaliyeti yürütmüşlerdir. Pek çok sıkıntıya rağmen çevrelerini aydınlatmaya devam eden bu değerli insanların sevenleri de boş durmamış, şeyhlerinin işaret ettikleri çizgide sessiz ama gayretli çalışmalar ortaya koymuşlardır.

⁸² AKP'nin iktidar olduğu yıllardır.

⁸³ Tüm tarikatlarda olduğu gibi Halvetiyye'de de mürşit önemlidir; salikin teşrî'ini, yani intisap ile şeriat ve tarikat kurallarına uymaya dair ortaya koyduğu irade beyanını muhafazaya vesiledir. Bu sebeple de "mürşidin el ayası, sırr-ı Zât'ı temsil eder." Şeyhin elinin içini öpmek ise levh-i mahfuzu öpmek anlamına gelir (Güneren, *age.*, s. 96). Kısaca kâmil bir mürşit, kendi devrinde Allah'a verilen sözde Hz. Peygamber'in Hudeybiye biatındaki konumunu temsil etmektedir.

Neticede Allah'ın lütfunu celbeden çabalar, yeni kapıların açılmasına vesile olmuştur. Türkiye'de millî kültür, din ve irfân hayatına ciddi katkılar sağlayacak metotlardan birisi keşfedilmiş, Anadolu'nun farklı yerlerinden büyük şehirlere yüksek tahsil için gelen gençlere burs temin edip sahip çıkma anlayışı gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece ülkemiz XX. yüzyıl nesli, farkında olmadan kendini içinde bulunduğu laik-anti laik ve sağ-sol gibi çetin kavgalı siyâsî çatışmaların kurbanı olmaktan kurtarılmaya çalışılmış, gençlere alternatif olarak irfânî hayatın barış yolu gösterilmiştir. Türkiye'de engellenmiş olan hayır ve vakıf hizmetlerinin önü, kanunen ilk defa bu tarikat mensuplarının gayretleriyle açılmıştır. Zamanla farklı cenahlardan sosyal gruplar ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere Türkiye halkı, bu kanundan yararlanmasını bilmiş, vakıf hizmetlerini benimsemiştir. Böylece Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Cumhuriyet dönemindeki halefleri, farkında olmadan kendilerini de aşan güzel hizmetlere vesile olmuşlardır.

1925 yılında tekkelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanmasının ardından Osmanlı bakiyesi pek çok şeyhin vefatıyla tarikatları munkariz olup silsileleri devam etmezken, Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin tarikatı hayru'l-halefleri vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tarikat, sadece sempozyumun konu başlığıyla sınırlandırılan Kuşadası ve çevresini aydınlatmakla kalmamış, Cumhuriyet döneminde tüm Türkiye'yi aydınlatan güçlü bir ocak haline gelmiştir. Mensuplarının entelektüel birikimleri yüksek olduğundan, eğitim başta olmak üzere ekonomi, sağlık, hukuk ve siyaset gibi ülkenin geleceğini ilgilendiren konulara da ilgi göstermişlerdir.

Bu tarıktta Kuşadalı ile başlayan tekkeye bağlı kalmama anlayışı, tasavvufun ruhuna uygun olarak zamanla zihinlerdeki duvarları da kaldırmıştır. Kuşadalı'nın mensuplarının pek çok alanla ilişki kurmaları, öz güven içinde farklı sosyal grup, tarikat ve cemaatlerle irtibata geçmeleri ve bencil davranmıyıp hizmetlerini umumun yararına yaygınlaştırmaları bunu göstermektedir. Ayrıca gerçek manada kuralları hazmedememişler hariç, elimizdeki verilerden bu tarikatın hakiki mensuplarının yapıcı oldukları, yıkıcı olmadıkları, başkalarının hayır hizmetlerini kıskanmadıkları ve haset etmedikleri anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abu Manneh, Butrus, "Halidîliğin Yükselişine ve Gelişmesine Yeni Bir Bakış", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler*, Hazırlayan, Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2014.

- Alıcı, Lütfi, *Ahmed Tâhir Maraşî*, Kahramanmaraş: Noya Medya, 2015.
- Alparslan, Yaşar – Yakar, Serdar, *Maraş Meşhurları*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Valiliği yayınları, 2009.
- Azamat, Nihat, “Kuşadalı İbrâhim Efendi” *DİA*, İstanbul: İSAM Yay., 2002, XXVI/468-469.
- _____, “Ahmed Âmiş Efendi” , *DİA*., İstanbul: TDV İSAM., 1989, II/43-44.
- _____, “Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi” *DİA*., İstanbul: İSAM Yay., 2003, XXVIII/ 38
- _____, “Abdülaziz Mecdî Efendi”, *DİA*., İstanbul: İSAM Yay., 1988, s. 191-192.
- Ceyhan, Semih, “Halvetiyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, Editör, Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM yay., 2015, s.696-705.
- Çiloğlu, Hüseyin Salâhi, *Fatih Sertürbedârı Tirmovalı Kutbu’l-ârifin Gausu’l-vâsilin Mürşid-i Kâmil Ahmed Âmiş Efendi*, İstanbul: Seçil Ofset, 2016.
- Erdem, Ahmet, *Fatih Sertürbedârı Ahmed Âmiş Efendi’nin Kelâm-ı Âlîlerinden Zaptedilen Bazıları*, Ankara: ts.
- Gemuhluoğlu, Fethi, *Dostluk Üzerine*, İstanbul, 1978.
- _____, *Dostluğa Dair*, İstanbul, 1978.
- Gökmen, Muzaffer, *Kitaplar Arasında 44 Yıl*, Hazırlayan, Remzi Kırık, İstanbul: 1977.
- Güneren, M. Fatih, *Halvetiyye-i Şabaniyye Azîzânî’nin Hikmetli sözleri ve Hatıralarım*, İstanbul: Seçil Ofset yay., 2016.
- Karaçam, Ferman, “ Gemuhluoğlu, İrfan Fethi”, *DİA*., XIV/16, İstanbul: İSAM Yay., 1996.
- Kucur, Abdullah, “Hoca Ahmed Tâhir Memiş Efendi” *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul: Şûle Yay., 1996, X/21-31.
- Kulağası, Mustafa, *Deryadan Damlalar*, İstanbul: Seçil Ofset, ts.
- Küçük, Hafız Hasan, *Risale: Tarikat-ı Halvetiyye-i Şa’bâniyye’de Silsile ve Evrâd*, İstanbul: Seçil Ofset Yay., 2015.
- Öztürk Y. Nuri, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî*, İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1982.
- _____, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevî*, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981.

- Rıhtım, Mehmet – Tatçı, Mutafa, *Halvetiyye Sufiliği*, Bakü: Qafqaz Üniversitesi Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2014.
- Tatçı Mustafa, *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye*, İstanbul: H Yay., 2012. Toygar Ömer Lütfi, *Muhabbet Üzerine*, İstanbul: Seçil Ofset yay., 2009; Alıcı, age., 97-157.
- Uludağ, Süleyman, “Halvetiyye”, *DİA.*, İstanbul: İSAM Yay., 1997, XV/392-395.
- Ünlü, Nuri, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, İstanbul: İFAV Yay., 1984.
- Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Hrz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006.
- Vicdânî, Sâdık, “Halvetiyye”, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*, Hrz., İrfan Gündüz, İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995, s. 161-254.
- _____, “Melâmiyye”, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*, Hrz., İrfan Gündüz, İstanbul: Enderûn Kitabevi, 1995, s. 19-81.
- Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.

KAYNAK KİŞİLER

- 1- Ahmet Aydın BOLAK: Sağken yaptığı bazı konuşmalarını dinledim.
- 2- Dr. Hamdi Hızalan: Gerek vicahî, gerekse telefonla kendisiyle halen görüşmekteyiz.
- 3- İsmail Buğrul: Emekli Hakim ve Avukat. Talebelik yıllarında Türk Petrol Vakfı'ndan burs almıştır. Fethi Gemuhluoğlu ve Aydın Bolak'ı iyi tanımaktadır.
- 4- Abdullah Kucur: Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin tarikatına mensup bir araştırmacıdır. Ahmed Tâhir Efendi'nin hayatını yazmıştır. Mustafa Özeren'den itibaren dahilden birisi olarak tarikatla ilgili bilgilerin pek çoğuna vakıftır.